

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Sociálních studií a speciální pedagogiky

Studijní program: Sociální práce

Studijní obor: Sociální pracovník

VOLNOČASOVÉ AKTIVITY JEDINCŮ S MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM

Leisure Time Activities of Mentally Affected Persons

Bakalářská práce: *10-FP-KSS- 3008*

Autor:

Eva DOLENSKÁ

Podpis:

.....

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Bohumil Stejskal, CSc.

Konzultant:

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
91	0	0	18	19	0

V Liberci dne: 6.4.2011

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(pro bakalářský studijní program)

pro (kandidát): Eva Dolenská

adresa: Textilní 544, 513 01 Semily

studijní obor (kombinace): Sociální pracovník

Název BP: **Volnočasové aktivity jedinců s mentálním postižením**

Název BP v angličtině: **Leisure Time Activities of Mentally Affected Persons**

Vedoucí práce: doc. PhDr. Bohumil Stejskal, CSc.

Konzultant:

Termín odevzdání: duben 2011

Poznámka: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování BP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 1. 4. 2010

děkan

vedoucí katedry

Převzal (kandidát): Eva Dolenská

Datum: 4. 6. 2010

Podpis:

Název BP: VOLNOČASOVÉ AKTIVITY JEDINCŮ S MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM

Vedoucí práce: doc. PhDr. Bohumil Stejskal, CSc. Podpis:

Cíl: Zjistit jaký podíl a význam v životě jedinců s mentálním postižením hrají volnočasové aktivity.

Požadavky: Formulace teoretických východisek, příprava průzkumu, sběr dat, interpretace a vyhodnocení dat, formulace závěrů.

Metody: Explorační metody

Literatura: LANGER, S. *Mentální retardace*. 3. přepr. vyd. Hradec Králové: Kotva, 1996. 273 s. ISBN 80-900254-8-X.

MATĚJČEK, Z. *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte*. 1. vyd. Praha: Grada, 2005. 182 s. ISBN 80-247-0870-1.

MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. 2. přeprac. vyd. Praha: Portál, 2008. 271 s. ISBN 978-80-7367-368-0.

NEWMAN, S. *Hry a činnosti pro vývoj dítěte s postižením*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. 167 s. ISBN 80-7178-872-4.

PÁVKOVÁ, J. *Pedagogika volného času*. 4. vyd. Praha: Portál, 2008. 221 s. ISBN 978-80-7367-423-6.

PIPEKOVÁ, J. (ed). *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 2. rozš. a přeprac. vyd. Brno : Paido, 2006. 404 s. ISBN 80-7315-120-0.

SPOUSTA, V. *Teoretické základy výchovy ve volném čase*. 1.vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1994. 183 s. ISBN 80-210-1007-X.

ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace*. 2. vyd. Praha: Portál, 2006. 198 s. ISBN 80-7367-060-7.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. rozš. a přeprac. vyd. Praha: Portál, 2004. 872 s. ISBN 80-7178-802-3.

Čestné prohlášení

Název práce: Volnočasové aktivity jedinců s mentálním postižením
Jméno a příjmení autora: Eva Dolenská
Osobní číslo: P08000420

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 6.4. 2011

Poděkování:

Děkuji doc. PhDr. Bohumilu Stejskalovi, CSc. za odborné vedení, rady a připomínky, které mi poskytl v průběhu zpracování bakalářské práce.

Chtěla bych také poděkovat paní ředitelce Bc. Marii Vojtíškové a pracovnímu kolektivu domova Tereza v Benešově u Semil za vstřícnost při provádění výzkumu.

V neposlední řadě děkuji klientům domova Tereza, kteří ochotně spolupracovali a bez nichž by tato práce nemohla vzniknout.

Název bakalářské práce: Volnočasové aktivity jedinců s mentálním postižením

Název bakalářské práce: Leisure Time Activities of Mentally Affected Persons

Jméno a příjmení autora: Eva Dolenská

Akademický rok odevzdání bakalářské práce: 2010/2011

Vedoucí bakalářské práce: doc. PhDr. Bohumil Stejskal, CSc.

Resumé

Bakalářská práce se zabývala problematikou keramického zájmového kroužku pro jedince s mentálním postižením v domově Tereza. Jejím cílem bylo zjistit jaký podíl a význam v životě jedinců s mentálním postižením hrají volnočasové aktivity, v tomto případě keramický kroužek. Bylo zjištěno, že při pravidelné práci v keramickém kroužku dojde ke změně psychických a fyzických funkcí u celého zkoumaného vzorku.

Práci tvořily dvě stěžejní části. Jednalo se o část teoretickou, která pomocí odborných zdrojů popisovala pojem mentální retardace, klasifikaci mentální retardace, charakteristiku jednotlivých stupňů mentální retardace, zvláštnosti psychických procesů a také popisovala volný čas, arteterapii a práci v keramické dílně s hlínou jako zájmovou činnost.

Praktická část zjišťovala pomocí metody pozorování a studia spisové dokumentace, do jaké míry může keramický zájmový kroužek přispět k rozvoji osobnosti jedinců s mentálním postižením. Výsledky ukazovaly na to, že keramický zájmový kroužek přispěl k rozvoji osobnosti jedinců s mentálním postižením a to tím způsobem, že u klientů došlo ke zlepšení jak v oblasti psychických funkcí – vnímání, řeč, paměť, tak i fyzických funkcí jako je motorická obratnost.

Klíčová slova:

Člověk s mentálním postižením, mentální retardace, klasifikace mentální retardace, charakteristika stupňů mentální retardace, zvláštnosti psychických procesů, volný čas, funkce volného času, umělecké terapie, arteterapie, modelování z hlíny.

Summary

The thesis dealt with the issues of ceramic hobby group for individuals with mental disabilities, which took place in the home of Teresa. Its objective was to determine what proportion and significance in the life of individuals with intellectual disabilities have a leisure activity, in this case ceramic hobby group. It was found that with regular work

in the hobby group a change in mental and physical functions for the entire sample surveyed.

This thesis consisted of two main parts. The theoretical part, which uses expert sources, described the concept of mental retardation, mental retardation classification, characteristics of each stage of mental retardation, mental processes and traits, also describe leisure, art therapy and work in the pottery workshop with clay as a hobby.

The practical part examined using the methods of observation and study of the case file to what extent the ceramic hobby group contributes to the development of individuals with mental disabilities and the way that the clients have improved both in the field of mental functions - perception, speech, memory, and physical function as motoric dexterity.

Keywords:

Person with developmental disability, mental retardation, mental retardation classification, characteristic of mental retardation degrees, distinction of mental processes, leisure, leisure function, art therapy, arthetherapy, modelling clay.

Zusammenfassung

Bakkalararbeit befasst sich mit der Problematik in der keramischen Neigungsgruppe für den Einzelner mit mentaler Retardation im Behindertenheim Tereza. Ihr Ziel folgt festzustellen, was für einen Anteil und Bedeutung im Leben der geistig behinderten Einzelnen die Freizeitaktivitäten spielen, in diesem Fall der keramische Interessenzirkel. Es wurde festgestellt, dass bei der regelmässigen Beschäftigung im keramischen Interessenzirkel zur Änderung sowie der psychischen als auch der physischen des Funktions in der ganzen Prüfungsgruppe kommt.

Die Arbeit besteht aus zwei grundlegenden Teilen. Es handlte sich um den teoretischen Teil, der mit Hilfe der fachkundigen Quellen den Begriff mentale Retardation, die Klasifikation der mentalen Retadation, Charakteristik der einzelnen Stufen der mentalen Retardation, Sonderbarkeiten des psychischen Vorganges und auch die Freizeit, die Arteterapie und die Arbeit mit Lehm im Keramikwerkstatt als Interessentätigkeit beschrieben hat.

Der praktische Teil stellte mit Hilfe der Beobachtungstechnik und des Studiums vom Aktenmaterial fest, inwiefern der keramische Interessenzirkel zur Entwicklung der Individualität von Einzelnen mit mentaler Retardation beitragen kann. Resultate deuten darauf, dass der keramische Interessenzirkel zur Entwicklung der Individualität von Einzelnen mit mentaler Retardation beigetragen hat, und zwar auf der Weise, dass bei Klienten zur Verbesserung sowie auf dem Gebiet der psychischen Fähigkeiten – Perzeption, Sprechen, Gedächtnis als sowie auf dem Gebiet der physischen Fähigkeiten gekommen ist, wie ist die motorische Gewandtheit.

Stichwort:

Menschen mit geistiger Behinderung, geistige Behinderung, Klassifikation der geistigen Behinderung, einer charakteristischen Grad der geistigen Behinderung, besondere mentale Prozesse, die Freizeit, die Freizeit-Funktion, die Kunsttherapie, die Arteterapie, die Modelliermasse.

Obsah:

Úvod.....	10
1 Teoretické zpracování problému	11
1.1 Mentální retardace	11
1.1.1 Terminologické vymezení tématu	11
1.1.2 Definice.....	12
1.1.3 Klasifikace mentální retardace.....	15
1.1.4 Charakteristika jednotlivých stupňů mentální retardace.....	17
1.1.5 Zvláštnosti psychických procesů	21
1.1.5.1 Vnímání dětí s mentální retardací.....	22
1.1.5.2 Řeč dětí s mentální retardací.....	22
1.1.5.3 Myšlení dětí s mentální retardací.....	23
1.1.5.4 Paměť dětí s mentální retardací	23
1.1.5.5 Emoce dětí s mentální retardací.....	24
1.1.5.6 Volní projevy dětí s mentální retardací.....	24
1.1.5.7 Sebehodnocení dětí s mentální retardací	25
1.2 Volnočasové aktivity jedinců s mentální retardací	25
1.2.1 Vymezení pojmu volný čas a jeho funkce	25
1.2.2 Umělecké terapie u jedinců s mentálním postižením	29
1.2.2.1 Arteterapie	29
1.2.2.2 Arteterapie u osob s mentálním postižením.....	30
1.2.2.3 Modelování z hlíny v arteterapii	31
3 Praktická část	34
3.1 Cíl praktické části	34
3.2 Stanovení předpokladů	34
3.3 Použité metody	34
3.4 Popis zařízení.....	36
3.5 Popis zkoumaného vzorku	40
3.6 Výsledky a jejich interpretace.....	47
3.7 Shrnutí výsledků praktické části	82
4 Závěr	88
5 Návrh opatření	89
6 Seznam použitých zdrojů.....	90

Úvod

Jako téma pro bakalářskou práci byly zvoleny volnočasové aktivity jedinců s mentálním postižením. Zásadní motivací pro volbu tématu bylo působení v domově Tereza, který je určen jedincům s mentálním a kombinovaným postižením. V tomto zařízení byla mnou vykonávaná odborná praxe a součástí praxe byla i možnost účastnit se volnočasových aktivit klientů. Vzhledem k rozsahu bakalářské práce bylo téma zúženo na keramický kroužek.

Cílem bakalářské práce bylo zjistit, jaký podíl a význam v životě jedinců s mentálním postižením hrají volnočasové aktivity, v tomto případě keramický kroužek. Zajímalo nás, do jaké míry pomáhá práce s hlínou právě klientům s mentálním postižením.

V bakalářské práci jsme se zaměřili na to, jakým způsobem keramický kroužek ovlivňuje jedince s mentálním postižením v oblastech psychických funkcí, kterými jsou vnímání, řeč a paměť, tak i fyzických funkcí jako jsou motorické projevy a zda při pravidelné práci v keramickém kroužku dojde ke změně psychických a fyzických funkcí u celého zkoumaného vzorku. Dále bylo zjišťováno, jaký vliv má keramický kroužek na charakterové rysy jedinců jako je samostatnost, trpělivost, pečlivost. Zda dochází k pozitivním změnám, kdy klienti jsou ohleduplnější, ochotnější, tolerantnější. Za velmi důležitou považujeme myšlenku vedení domova Tereza, která zdůrazňuje, že nejen zdraví lidé, ale i lidé s postižením, mohou aktivně prožívat svůj volný čas a to způsobem jakým sami chtějí, který umožňuje rozvoj jejich osobnosti, rozvoj jejich dovedností, schopností, umožňuje jim seberealizaci.

Bakalářskou práci tvořily dvě stěžejní kapitoly. Jednalo se o část teoretickou a část praktickou. V teoretické části, pomocí odborných zdrojů, byl vymezen pojem mentální retardace, klasifikace mentální retardace, charakteristika jednotlivých stupňů mentální retardace, zvláštnosti psychických procesů. Dále jsme se zabývali vymezením pojmu volný čas a funkcemi volného času, arteterapií a modelováním z hlíny v keramické dílně.

V úvodu praktické části byl vytyčen cíl práce a stanoveny předpoklady. K samotnému výzkumu byla použita metoda studia spisové dokumentace a pozorování. Studium spisové dokumentace sloužilo k sestavení kasuistik u vybraných klientů domova Tereza. Pozorování bylo zaměřeno na vybraná kritéria, kterými byly motorika, vnímání, řeč a paměť. Další část se zabývala samotným průběhem výzkumu, shrnutím výsledků a jejich interpretací a návrhem možných opatření.

1 Teoretické zpracování problému

1.1 Mentální retardace

Podle odborné literatury je člověk s mentálním postižením svébytný subjekt se svými charakteristickými osobnostními rysy. Přesto však u většiny z nich lze nalézt společné znaky, jejichž individuální modifikace je závislá na hloubce a rozsahu mentální retardace, na míře postižení jednotlivých psychických funkcí a také na rovnoměrnosti psychického vývoje. Jsou to jedinci, u kterých dochází k zaostávání vývoje rozumových schopností, k odlišnostem ve vývoji psychických vlastností a k poruchám adaptačního chování.¹

1.1.1 Terminologické vymezení tématu

V této kapitole se budeme zabývat terminologickým vymezením pojmu mentální retardace.

Termín mentální retardace je odvozen z latinských slov *mens*, 2.p. *mentis* – mysl, duše a *retardare* – opozdit, zpomalit; doslovný překlad by tedy zněl „opozdění (zpomalení) mysli“. Ve skutečnosti se jedná o složité syndromatické postižení, které nepostihuje jen psychické (mentální) schopnosti, ale celou osobnost ve všech jejích složkách.²

V naší i zahraniční odborné literatuře se setkáváme s širokou škálou termínů pro mentální retardaci. Příčiny terminologické nejednotnosti můžeme hledat v široké variabilitě i různé etiologii tohoto postižení. Bajo (1994) uvádí, že v letech 1952 až 1989 se v naší odborné literatuře vyskytovalo více než dvacet různých označení pro tento stav např.: duševně postižení, duševně úchylní, duševně opoždění, rozumově postižení, děti se sníženou rozumovou schopností, slabomyslní, oligofrenní, mentálně opoždění atd... V roce 1959 se konala v Miláně konference Světové zdravotnické organizace (WHO), na které se zástupci jednotlivých vědních oborů, které se zabývají problematikou jedinců s poruchami intelektu, dohodli na používání termínu „mentální retardace“ a to z důvodu nutnosti sjednotit pojmové a terminologické vymezení daného pojmu. Mentální retardace má interdisciplinární charakter a zasahuje do všech oblastí

¹ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace*. 3. aktualit. a přeprac. vydání. Praha: Portál, 2006. s. 28.

²SLOWÍK, J. *Speciální pedagogika*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing, a.s.: 2007. s. 109.

života postiženého člověka – psychologické, lékařské, pedagogické a sociální po celý jeho život.³

Z důvodu rozvoje psychopedické vědy, která se zabývá především teorií a praxí výchovy, vzděláváním a vyučováním jedinců s mentálním postižením, ale i z důvodu všeobecné humanizace, se stále hledá nová terminologie pro označení duševní poruchy. Psychopedie je nucena hledat novou terminologii i z toho důvodu, že většina jejích pojmů, které se používaly v minulosti, nabývají pejorativního zabarvení a stávají se tak společensky nepřijatelnými. Z toho, co se tedy původně považovalo za terminus technicus, se postupem stala nadávka: debil, úchyl, idiot, dement, kretén, psychopat.⁴

V české psychopedii se v současnosti používá termín mentální retardace, který navozuje představu určité dočasnosti opoždění ve vývoji dítěte a na rodiče děti působí více optimisticky než termín postižení, který vyvolává pocit trvalosti a nemožnosti změnit stav dítěte. Ale i tento termín se v současné době považuje za neetický. Proto, na základě dohody organizace Inclusion International (dříve Mezinárodní liga asociací pro osoby s mentálním handicapem), je doporučeno užívat termín člověk s mentální retardací (s mentálním postižením). Tím se vyjadřuje skutečnost, že retardace není integrální součástí člověka, ale je jen jedním z jeho mnoha osobnostních rysů.⁵

Za důležitou považujeme myšlenku autorů Valenty a Müllera, kteří zdůrazňují, že tento termín vyjadřuje tu skutečnost, „že člověk s mentální retardací je především lidská bytost, a teprve až na druhém místě je i defektní“.⁶

1.1.2 Definice

Nejednotné pojetí se neprojevuje pouze v terminologickém označení mentální retardace, ale i ve stanovení jednotné definice tohoto postižení. Termín mentální retardace bývá volně překládán jako zpoždění duševního vývoje a v odborné literatuře je vymezován množstvím definic, které mají víceméně společné zaměření na celkové snížení intelektových schopností jedince.⁷

³PIPEKOVÁ, J. Pedagogika osob s mentálním postižením-psychopedie. In VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika-integrace školní a sociální*. 2. rozšířené a přepracované vydání. Brno: Paido, 2004. s. 292-293.

⁴VALENTA, M., MÜLLER, V. *Psychopedie*. 2. vydání. Praha: Parta, s.r.o., 2004. s. 8-9.

⁵ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace*. 3. aktualit. a přeprac. vydání. Praha: Portál, 2006. s. 29-30.

⁶VALENTA, M., MÜLLER, V. *Psychopedie*. 2. vydání. Praha: Parta, s.r.o., 2004. s. 9.

⁷VALENTA, M., MÜLLER, V. *Psychopedie*. 2. vydání. Praha: Parta, s.r.o., 2004. s. 14.

Poprvé byla definice mentální retardace uvedena v roce 1977 v Terminologickém speciálně pedagogickém slovníku, který vydalo UNESCO. V této době se zároveň začala stále více zdůrazňovat významovost osobnosti každého postiženého člověka a tyto tendence se významně odrazily i v terminologickém pojetí mentální retardace. UNESCO tedy vydává v roce 1983 upravenou definici v tomto znění:

„Pojem mentální retardace se vztahuje k podprůměrnému obecně intelektuálnímu fungování osoby, které se stává zřejmým v průběhu vývoje a je spojeno s poruchami adaptačního chování. Poruchy adaptace jsou zřejmé:

- *z pomalého tempa dospívání,*
- *ze snížené schopnosti učit se,*
- *z nedostatečné sociální přizpůsobivosti.“⁸*

Nestor české psychopedie prof. Sovák definuje mentální retardaci (používá termín slabomyslnost – oligofrenie) jako omezení vývoje všech psychických funkcí, nejvíce však funkcí rozumových. Jedná se o souhrn příznaků, které mají různé příčiny vzniku a odlišný základ patologicko-anatomický. Většinou jde o následky hrubšího poškození mozku, vzácněji se uvádějí jiné příčiny.

Rubinštejnová používá termín mentální zaostalost a definuje ho takto: *„Mentálně zaostalé je takové dítě, jehož poznávací činnost je trvale porušena v důsledku organického poškození mozku.“⁹* V ruské odborné literatuře převažuje zdůraznění biologických faktorů, která vycházejí z učení I.P.Pavlova.

Podle Vágnerové je mentální retardace *„Souhrnné označení vrozeného postižení rozumových schopností, které se projeví neschopností porozumět svému okolí a v požadované míře se mu přizpůsobit. Je definována jako neschopnost dosáhnout odpovídajícího stupně intelektového vývoje (méně než 70% normy), přestože postižený jedinec byl přijatelným způsobem výchovně stimulován.“¹⁰*

⁸PIPEKOVÁ, J. Pedagogika osob s mentálním postižením-psychopedie. In VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika-integrace školní a sociální*. 2. rozšířené a přepracované vydání. Brno: Paido, 2004. s. 294.

⁹RUBINŠTEJNOVÁ, S. J. *Psychologie mentálně zaostalého žáka*. 3. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n.p., 1986. s. 37.

¹⁰VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. rozš. a přeprac. vydání. Praha: Portál, 2004. s. 289.

Hlavní znaky mentální retardace:

- nedostatečný rozvoj myšlení a řeči,
- omezená schopnost učení, z toho vyplývá obtížnější adaptace na běžné životní podmínky,
- nízká úroveň inteligence je spojována se snížením nebo změnou dalších schopností a odlišností ve struktuře osobnosti,
- mentální retardace je postižení **vrozené**,
- mentální retardace je **trvalá**, přestože je v závislosti na etiologii možné dosáhnout určitého zlepšení,
- horní hranice dosažitelného rozvoje člověka s mentální retardací je dána závažností a příčinou defektu, tak i individuálně specifickou přijatelností působení prostředí (výchovných a terapeutických a výukových vlivů).¹¹

Jak bylo již uvedeno výše, je mentální retardace vymezována množstvím definic. My se přikláníme k definici od Dolejšího, která patří mezi nejznámější a nejvíce citované a autor se v ní pokusil o syntézu všech hledisek v definování mentální retardace.

Podle autora je mentální retardace, „*Vývojová porucha integrace psychických funkcí různé hierarchie s variabilní ohraničeností a celkovou subnormální inteligencí, závislá na některých z těchto činitelů: na nedostatečných genetických vloh; na porušeném stavu anatomicko-fyziologické struktury a funkce mozku a jeho zrání; na nedostatečném nasycování základních psychických potřeb dítěte vlivem deprivace senzorické, emoční a kulturní; na deficitním učení; na zvláštnostech vývoje motivace, zejména negativních zkušenostech jedince po opakovaných stavech frustrace i stresu; na typologických zvláštnostech vývoje osobnosti.*“¹²

Autoři Valenta a Müller uvádějí, že osoby s mentálním postižením početně převažují nejen nad ostatními klienty psychopedické péče, ale mentální retardace je nejfrekventovanější poruchou co do prevalence. V populaci se vyskytují přibližně 3 – 4 % mentálně postižených a nárůst této poruchy je způsoben několika příčinami. Jedná se zejména o lepší lékařskou péči, která dokáže udržet při životě i novorozence, který by v minulosti po porodu zemřel nebo o lepší diagnostiku a evidenci mentální retardace ve srovnání s minulostí. Za další důvod se považuje narůstající dynamika

¹¹VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. rozš. a přeprac. vydání. Praha: Portál, 2004. s. 289.

¹²PIPEKOVÁ, J. *Pedagogika osob s mentálním postižením-psychopedie*. In VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika-integrace školní a sociální*. 2. rozšířené a přepracované vydání. Brno: Paido, 2004. s. 293.

vývoje civilizace, kdy jsou kladeny mnohem náročnější požadavky na místo člověka ve společnosti.¹³ Z pohledu jednotlivých ontogenetických období se vykazuje nejvíce mentálně retardovaných ve školním věku. Ten klade specifické požadavky na intelekt a umožňuje srovnání rozumových schopností jednotlivých žáků.¹⁴

Jak uvádí Vágnerová, nejčastěji se jedná o lehký stupeň mentální retardace vyskytující se u 70 % všech lidí, kteří trpí tímto postižením. Míra postižení bývá u chlapců a dívek přibližně stejná, někdy se ale uvádí vyšší počet mentální retardace u chlapců.¹⁵

1.1.3 Klasifikace mentální retardace

Přes potíže, které vyplývají z nesmírné variability postižení byla vypracována řada klasifikačních systémů, rozlišujících stupně mentální retardace např. podle hloubky postižení, etiologie, vývojových období, klinických symptomů apod.

Nejužívanější klasifikace mentální retardace je dle hloubky postižení. Světová zdravotnická organizace (WHO) pravidelně reviduje klasifikaci nemocí včetně duševních poruch. Při její klasifikaci se od roku 1992 (u nás o rok později) užívá 10. revize Mezinárodní klasifikace nemocí (MKN). Zde je každá kapitola oboru označena písmenem. Mentální retardace patří do oboru psychiatrie a je označena písmenem F. Následující číslce určují a zpřesňují diagnózu. Podle této klasifikace je mentální retardace rozdělena do šesti základních kategorií.¹⁶

Tabulka č. 1 Klasifikace mentální retardace

F70	Lehká mentální retardace	IQ 69 – 50
F71	Středně těžká mentální retardace	IQ 49 – 35
F72	Těžká mentální retardace	IQ 34 – 20
F73	Hluboká mentální retardace	IQ nejvýše 20
F78	Jiná mentální retardace	
F79	Nespecifikovaná mentální retardace	

Zdroj: (Švarcová, 2006)

¹³VALENTA, M., MÜLLER, V. *Psychopedie*. 2. vydání. Praha: Parta, s.r.o., 2004. s. 38.

¹⁴ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace*. 3. aktualit. a přeprac. vydání. Praha: Portál, 2006. s. 39.

¹⁵VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. rozš. a přeprac. vydání. Praha: Portál, 2004. s. 290.

¹⁶ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace*. 3. aktualit. a přeprac. vydání. Praha: Portál, 2006. s. 33-36.

Mezinárodní klasifikace nemocí (MKN - 10) rozlišuje kromě stupně mentální retardace i poruchy chování a to přidáním další číslice za tečku s číslicí, která vyjadřuje stupeň postižení.¹⁷

Tabulka č. 2 Poruchy chování

F7x.0	žádná nebo minimální porucha chování
F7x.1	významná porucha chování, vyžadující pozornost anebo léčbu
F7x.8	jiné poruchy chování
F7x.9	bez zmínky o poruchách chování

Zdroj: (z internetu: <<http://www.uzis.cz/cz/mkn/F70-F79.html>>).

Další členění je podle typu chování:¹⁸

1. **Eretický typ** – je to typ nepokojný, dráždivý, instabilní,
2. **Torpidní typ** – je to typ apatický, netečný, strnulý,
3. **Nevyhraněný typ** - procesy vzruchu a útlumu relativně v rovnováze, popř. jeden z nich mírně převládá.

V odborné literatuře se také uvádí dělení mentální retardace podle vývojového období vzniku postižení na:

- Vrozenou mentální retardaci,
- Získanou mentální retardaci,
- Sociálně podmíněnou mentální retardaci.

Vrozená mentální retardace

Jestliže se jedná o mentální retardaci vrozenou či získanou časně do 2 let života hovoříme o primárním mentálním postižení – **oligofrenii** (slabomyslnost). V posledních letech tento pojem ustupuje nadřazenému pojmu mentální retardace. Primární oligofrenie vzniká jako důsledek dědičných faktorů a sekundární oligofrenie je způsobena orgánovým poškozením mozkové tkáně. Oligofrenie je považována za

¹⁷ *Mentální retardace (F70-F79) - Poruchy duševní a poruchy chování (F00-F99)*. [online]. cit. 10.08.2010].

¹⁸ BAZALOVÁ, B. Psychopedie. In PIPEKOVÁ, J. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 2., rozšířené a přepracované vydání. Brno: Paido, 2006. s. 272.

stacionární stav, relativně neměnný, trvalý, chronický bez tendencí se zlepšovat nebo zhoršovat.¹⁹

Získaná mentální retardace

Pokud došlo k poruše intelektu po 2. roce života dítěte, jedná se o tzv. sekundární mentální poškození označované jako **demence**. Bývá zapříčiněna nemocí, úrazem mozku, nejčastěji jde o zánět mozku, zánět mozkových blan, poruchy metabolismu, intoxikace, nádory na mozku atd. Demence má většinou progredující charakter, typické je postupné zhoršování stavu a prohlubování symptomů. Nepostihuje všechny složky osobnosti najednou. Mezi nejčastější projevy demence patří porucha paměti, orientace, úsudku, pozornosti, chování, komunikace. Dochází k celkové degradaci osobnosti. Rozlišují se dva základní druhy demencí podle doby výskytu: dětská (deteriorace) a stařecká.²⁰

Sociálně podmíněná mentální retardace – Pseudooligofrenie

Pseudooligofrenie (dříve se používal termín sociální debilita) není způsobena poškozením centrální nervové soustavy (CNS), ale je způsobena vlivem vnějšího prostředí, kdy se dítěti nedostává potřebné stimulace. Dítě je zanedbané, může trpět psychickou deprivací nebo může pocházet ze sociokulturně znevýhodněného prostředí. Nejčastějšími projevy jsou opožděný vývoj řeči, myšlení, infantilismus, hravost, ale může se objevit negativismus či apatie. Tento stav není trvalý a vlivem vhodného výchovného působení může dojít k jeho zlepšení.²¹

1.1.4 Charakteristika jednotlivých stupňů mentální retardace

V této kapitole se budeme zabývat charakteristikou jednotlivých stupňů mentální retardace. Podrobněji bude vysvětlen stupeň lehké a středně těžké mentální retardace, protože v praktické části bakalářské práce budou tvořit zkoumaný vzorek právě klienti s lehkou a středně těžkou mentální retardací.

Jednotlivé stupně mentální retardace jsou klasifikovány dle MKN-10 a charakteristické znaky byly popsány v odborných pracích soudobých autorů. Stanovit hranice mezi jednotlivými stupni mentální retardace však bývá obtížné. Kritériem pro zařazení jedince do určitého stupně není jen hodnota inteligenčního kvocientu, ale posouzení i dalších kritérií. Vzhledem k velké variabilitě tohoto postižení, které je dané

¹⁹VALENTA, M., MÜLLER, V. *Psychopedie*. 2. vydání. Praha: Parta, s.r.o., 2004. s. 15.

²⁰ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace*. 3. aktualiz. a přeprac. vydání. Praha: Portál, 2006. s. 28-29.

²¹BAZALOVÁ, B. *Psychopedie*. In PIPEKOVÁ, J. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 2., rozšířené a přepracované vydání. Brno: Paido, 2006. s. 270.

množstvím přidružených tělesných a smyslových postižení, bývá často velmi obtížné „zaškatulkovat“ jedince do příslušného stupně. Tyto stupně však nebyly vytvořeny jen z důvodu pouhého škatulkování, ale proto, že jednotná klasifikace je důležitá pro další spolupráci lékařů, vychovatelů i rodičů, a především by tak měla vést ke zvýšení kvality života člověka s postižením.

Jak uvádí Pipeková, je nutné mít na paměti, že každý člověk s mentálním postižením je jedinečný s vlastními charakteristickými osobnostními rysy. Přesto, však u většiny z nich lze nalézt určité společné znaky, které se projevují v jednotlivých obdobích života, a které závisí na hloubce a rozsahu mentální retardace.²²

Stupně mentální retardace:

Lehká mentální retardace - F70 IQ 69 – 50

„Etiologie lehké mentální retardace je v negenetickém poškození plodu asi v 10 % případů, vlivy sociální a kulturní způsobují defekt asi v 30 %, určitou polygenní dědičností je dáno 60 % případů.“²³

Psychomotorický vývoj u těchto dětí je kolem třetího roku života opožděn přibližně o jeden rok. Mezi třetím a šestým rokem se začínají objevovat nápadnější problémy jako je malá slovní zásoba, opožděný vývoj řeči, stereotyp ve hře, obsahová chudost, nedostatečná zvědavost a vynalézavost. Největší obtíže nastávají v období povinné školní docházky. Děti mají lehce opožděnou jemnou a hrubou motoriku, objevují se u nich poruchy pohybové koordinace. U dětí s lehkou mentální retardací se při učení objevuje snížená rozumová kapacita, nácvik běžných dovedností a návyků jim trvá mnohem déle. Pozornost je povrchnější, krátkodobá a nestálá. Myšlení dětí je jednoduché, konkrétní, stereotypní, nesamostatné, nepřesné, s infantilními znaky. Paměť je mechanická. Řeč může být postižena ve všech svých složkách. Vývoj řeči je opožděný, slovník je ochuzen o abstraktní pojmy, artikulace je neobratná a častá je i dyslalie. Děti v mnoha případech mají zafixované řečové stereotypy. V emocionální oblasti se vyskytuje citová nezralost, neadekvátnost citů vzhledem k podnětům, nízká sebekontrola a sugestibilita. Děti s lehkou mentální retardací se vzdělávají dle odpovídajícího vzdělávacího programu. Nejčastěji jsou to základní školy praktické, při

²² PIPEKOVÁ, J. Pedagogika osob s mentálním postižením-psychopedie. In VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika-integrace školní a sociální*. 2. rozšířené a přepracované vydání. Brno: Paido, 2004. s. 297.

²³ PIPEKOVÁ, J. Pedagogika osob s mentálním postižením-psychopedie. In VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika-integrace školní a sociální*. 2. rozšířené a přepracované vydání. Brno: Paido, 2004. s. 297.

splnění stanovených podmínek pro integraci mají možnost integrace do běžné základní školy. Dále pak nejčastěji navštěvují odborná učiliště nebo praktické školy.

Vágnerová uvádí, že i v dospělosti dovedou tito lidé uvažovat v nejlepším případě na úrovni dětí středního školního věku. V dospělosti mohou dosáhnout určité samostatnosti a mohou vykonávat jednoduchá zaměstnání založená na manuální zručnosti. Jsou-li schopni samostatného života, měli by na něj mít nezpochybnitelné právo. Tato skupina tvoří 4/5 osob s mentální retardací (80%).²⁴

Středně těžká mentální retardace - F71 IQ 49 – 35

*„Genetickými příčinami jsou v 10 % chromozomální anomálie, ve 3 % vrozené poruchy metabolismu. U těchto mentálně retardovaných nalézáme řadu somatických degenerativních znaků.“*²⁵

Psychomotorický vývoj u těchto dětí je výrazně opožděn, ale postižení jsou mobilní. Ve věku 6 – 7 let odpovídá jejich úroveň tříletého dítěte. Samostatnost v sebeobsluze je u některých jedinců pouze částečná, někteří jedinci potřebují pomoc a dohled po celý svůj život. Myšlení je stereotypní, rigidní a nepřesné. Paměť je mechanická a má malou kapacitu. U jedinců se středně těžkou mentální retardací dochází k výraznému opoždění ve vývoji řeči, častá je i dyslalie, která přetrvává do dospělosti. Řeč je velmi jednoduchá, agramatická, někteří jedinci jsou schopni pouze nonverbální komunikace. Po emoční stránce jsou labilní, nevyrovnaní, je pro ně charakteristický infantilismus. U osob se středně těžkou mentální retardací se často vyskytují tělesná postižení, neurologická onemocnění, zejména epilepsie a také psychiatrická onemocnění, která vzhledem k omezené verbální schopnosti pacienta, lze obtížně diagnostikovat. Velká část těchto jedinců bývá umístěna do ústavu sociální péče.

Podle Švarcové se jedinci se středně těžkou mentální retardací vzdělávají v základních školách speciálních a jsou schopni osvojit si základy čtení, psaní a počítání. Vzdělávací programy mohou poskytnout těmto jedincům příležitost k rozvoji omezeného potenciálu a k získání základních vědomostí a dovedností. V dospělosti je možné jednoduché pracovní zařazení pod dohledem nebo v chráněných dílnách. Jedinci

²⁴VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. rozš. a přeprac. vydání. Praha: Portál, 2004. s. 301.

²⁵PIPEKOVÁ, J. *Pedagogika osob s mentálním postižením-psychopedie*. In VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika-integrace školní a sociální*. 2. rozšířené a přepracované vydání. Brno: Paido, 2004. s. 298.

se středně těžkou mentální retardací tvoří asi 12 % ze skupiny mentálně postižených lidí.²⁶

Těžká mentální retardace – F72 IQ 34 – 20

Příčiny vzniku těžké mentální retardace jsou genetické a negenetické. Často se také objevují malformace centrální nervové soustavy (CNS) a infekce – jako příčina (syfilis, rubeola). Vývoj dítěte s těžkou mentální retardací je výrazně opožděn již v předškolním věku. Typická je značná pohybová neobratnost, časté stereotypní automatické pohyby a výrazné porušení motoriky. Řeč je omezena pouze na jednotlivá slova či skřeky, často se vůbec nevytvoří. Typická je také nestálost nálad a impulzivita. Lidé s těžkou mentální retardací uvažují na úrovni batolete a bývají závislí na péči jiných osob. Při soustavné výchovné péči jsou tito lidé schopni vykonávat některé jednoduché úkony. Možnosti výchovy a vzdělávání jsou velmi omezené. Výskyt v populaci mentálně retardovaných je asi 7 %.²⁷

Hluboká mentální retardace – F73 IQ pod 20

Ve většině případů se jedná o organickou etiologii. Běžná je kombinace s postižením sluchu, zraku či těžkými neurologickými poruchami. Většina lidí je imobilních nebo omezena v pohybu, bývají také inkontinentní. Nejsou schopni osvojit si základy mluvené řeči, jsou schopni pouze nonverbální komunikace bez smyslu. Vyžadují stálou péči, nejsou schopni sebeobsluhy. Vzdělání a výchova jsou velmi omezené. Ve výchově lze ale využít takových momentů, které dítě přiblíží do intrauterinního života a navodí mu návrat k vývojovému stádiu, které odpovídá rozsahu jeho postižení. Jedinci s hlubokou mentální retardací se nedožívají vyššího věku. Tito lidé tvoří 1 % z populace mentálně retardovaných.²⁸

Jiná mentální retardace - F78

Mentální retardaci nelze pomocí obvyklých metod určit pro přidružené senzorické nebo somatické poškození, např. u nevidomých, neslyšících, u jedinců s těžkými

²⁶ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace*. 3. aktualit. a přeprac. vydání. Praha: Portál, 2006. s. 34.

²⁷PIPEKOVÁ, J. Pedagogika osob s mentálním postižením-psychoopedie. In VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika-integrace školní a sociální*. 2. rozšířené a přepracované vydání. Brno: Paido, 2004. s. 299.

²⁸BAZALOVÁ, B. Psychoopedie. In PIPEKOVÁ, J. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 2., rozšířené a přepracované vydání. Brno: Paido, 2006. s. 274.

poruchami chování, osob s autismem nebo u osob s těžkým tělesným postižením, proto je použita tato kategorie.²⁹

Nespecifikovaná mentální retardace – F79

Mentální retardace je prokázána, ale jedince nelze zařadit pro nedostatek informací do některého ze stupňů mentální retardace, proto je použita tato kategorie.³⁰

1.1.5 Zvláštnosti psychických procesů

Z hlediska propracované tematiky, je důležitá otázka zvláštností psychických procesů. Je třeba si uvědomit, že každý člověk s mentální retardací má své osobnostní rysy, které ho odlišují od ostatních. Proto mentálně retardovaní netvoří z hlediska psychické stavby homogenní skupinu, kterou by bylo možné celkově charakterizovat. Přesto se ale mezi nimi vyskytují společné znaky, které závisí na druhu mentální retardace, hloubce a rozsahu postižení.

Dle Švarcové se mentální retardace klinicky projevuje zejména:

- *„zpomalenou chápavostí, jednoduchostí a konkrétností úsudku;*
- *sníženou schopností až neschopností komparace a vyvozování logických vztahů;*
- *sníženou mechanickou a zejména logickou pamětí;*
- *těkavostí pozornosti;*
- *nedostatečnou slovní zásobou a neobratností ve vyjadřování;*
- *poruchami vizuomotoriky a pohybové koordinace;*
- *impulsivností, hyperaktivitou nebo celkovou zpomaleností chování;*
- *citovou vzrušivostí;*
- *nedostatečnou rozvinutostí volných vlastností a sebereflexe;*
- *sugestibilitou a rigiditou chování;*
- *nedostatky v osobní identifikaci a ve vývoji „já“*
- *opožděným psychosexuálním vývojem;*
- *nerovnováhou aspirací a výkonů;*
- *zvýšenou potřebou uspokojení a bezpečí;*
- *poruchami v interpersonálních skupinových vztazích a v komunikaci;*
- *sníženou přizpůsobivostí k sociálním požadavkům a některými dalšími charakteristickými znaky. “*³¹

²⁹ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace*. 3. aktualiz. a přeprac. vydání. Praha: Portál, 2006. s. 36.

³⁰ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace*. 3. aktualiz. a přeprac. vydání. Praha: Portál, 2006. s. 36.

³¹ ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace*. 3. aktualiz. a přeprac. vydání. Praha: Portál, 2006. s. 41.

1.1.5.1 Vnímání dětí s mentální retardací

Základem vnímání je vytvoření zásoby podmíněných reflexů. U zdravého dítěte je tento proces rychlý a bouřlivý, ale u dítěte s poškozenou nervovou soustavou dochází k pomalému vytváření počitků a vjemů, které se vyznačují zvláštnostmi a nedostatky. Jak uvádí Rubinštejnová, „*Opožděná, omezená schopnost vnímání (vnímavost), charakteristická pro mentálně zaostalé děti, má velký vliv na celý další průběh jejich psychického vývoje.*“³² K nejvýraznějším zvláštnostem vnímání mentálně zaostalých dětí patří inaktivita tohoto psychického procesu. To znamená, že tito jedinci nemají potřebu prohlédnout si nějaký předmět, obraz či materiál do všech detailů, nesnaží vyznat se ve vlastnostech tohoto předmětu. Stačí jim jen obecné poznání takového předmětu. Mentálně zaostalé děti se nedovedou pozorně dívat, hledat a nacházet určité předměty. Neumějí se odpoutat od výrazných stránek vnímaného objektu, které jsou ovšem v daném okamžiku nepotřebné. A toto svědčí o neaktivním charakteru vnímání.

V psychickém vývoji hraje důležitou úlohu sluchové vnímání, které bezprostředně souvisí s rozvojem řeči. Pokud se sluchová diferenciací vytváří pomalu, vede to k opožděnému utváření řeči a k opoždění psychického vývoje. Sluchové vnímání má také vliv na vnímání času a prostoru. Nedokonalé počitky a vjemy jsou základními příčinami, které u těchto dětí zpomalují rozvoj zejména myšlení.³³

1.1.5.2 Řeč dětí s mentální retardací

Obecná psychologie obvykle považuje řeč za nástroj myšlení a prostředek vzájemného styku. Dle Rubinštejnové, „*Jak ve fylogenezi, tak i v ontogenezi je řeč zpočátku prostředkem vzájemného styku a také označování, teprve později se stává nástrojem, s jehož pomocí člověk myslí a vyjadřuje své myšlenky.*“³⁴ Zdravé dítě ve věku 3 až 4 let má celkem velkou slovní zásobu a po gramatické stránce je téměř správná. U dětí s mentální retardací se sluchové rozlišování i vyslovování slov či vět vytváří mnohem později. Nedostatečný rozvoj řeči je podmíněn pomalu se utvářejícími a nepevnými diferenciacními podmíněnými spoji v oblasti sluchového analyzátoru a z tohoto důvodu dítě dlouho nerozlišuje zvuky řeči lidí, kteří ho obklopují. Nedostatky

³²RUBINŠTEJNOVÁ, S. J. *Psychologie mentálně zaostalého žáka*.3. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n.p., 1986. s. 121.

³³ PIPEKOVÁ, J. Pedagogika osob s mentálním postižením-psychopedie. In VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika-integrace školní a sociální*. 2. rozšířené a přepracované vydání. Brno: Paido, 2004. s. 300-301.

³⁴RUBINŠTEJNOVÁ, S. J. *Psychologie mentálně zaostalého žáka*.3. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n.p., 1986. s. 131.

fonemického sluchu se prohlubují zpomaleným tempem vývoje artikulace. Děti s mentální retardací mají mnohem menší slovní zásobu než jejich zdraví vrstevníci. Velký rozdíl je taky mezi aktivní a pasivní slovní zásobou. Aktivní slovní zásoba je neobyčejně chudá. Jak uvádí Vágnerová, pro aktivní řečový projev mentálně postižených je typická jazyková necitlivost, nápadná jednoduchost ve vyjadřování, preference velmi krátkých vět a slovní spojení je značně stereotypní. U závažněji postižených je typická echolalie nebo-li opakování určitých slov nebo částí sdělení bez kontextu a bez porozumění.³⁵

1.1.5.3 Myšlení dětí s mentální retardací

U mentálně postižených dětí dosáhne myšlení v nejlepším případě úrovně konkrétních logických operací. Pro dítě je důležité to, jak se mu daná situace jeví a o její podstatě není schopno uvažovat. Způsob myšlení také závisí na stupni postižení, může odpovídat různým úrovním nebo se v krajním případě nerozvine vůbec.

Špatný rozvoj řeči, nedostatek názorných a sluchových představ, omezená zkušenost z her, toto vše zbavuje dítě nezbytné základny, na níž se má rozvíjet myšlení. Dítě s mentální retardací se liší od zdravého dítěte velkou konkrétností myšlení a slabou schopností zobecňování. Základním nedostatkem u těchto dětí je tedy slabá schopnost zobecňování. Ta se projevuje tím, že si děti špatně osvojují pravidla a obecné pojmy.

Tato pravidla se děti často učí nazpaměť, aniž by chápaly jejich význam. Rozvoj správného myšlení je obtížný, ale řešitelný úkol. Lze ho dosáhnout za pomoci speciálních vyučovacích postupů, které jsou rozpracovány v jednom z oborů speciální pedagogiky - psychopedii.³⁶

1.1.5.4 Paměť dětí s mentální retardací

Díky paměti je dítě schopné uchovávat a zobecňovat minulou zkušenost, dále získává vědomosti a dovednosti. „Bez paměti se nemůže utvářet osobnost člověka, protože bez hromadění minulé zkušenosti nemůže vzniknout jednota způsobů chování a určité soustavy vztahů k okolnímu světu.“³⁷

³⁵VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. rozš. a přeprac. vydání. Praha: Portál, 2004. s. 293.

³⁶RUBINŠTEJNOVÁ, S. J. *Psychologie mentálně zaostalého žáka*. 3. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n.p., 1986. s. 143-147.

³⁷RUBINŠTEJNOVÁ, S. J. *Psychologie mentálně zaostalého žáka*. 3. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n.p., 1986. s. 163.

Pro děti s mentální retardací je typické pomalé tempo osvojování si nových poznatků a nestálost jejich uchování, která je spojena s nepřesností ve vybavování, což někdy bývá označováno jako zapomnětlivost. Kvalitu paměti u těchto dětí snižuje i nízká úroveň myšlení. Zpravidla si lépe zapamatují vnější znaky předmětů či jevů v jejich náhodných spojeních, ale nepamatují si vnitřní logické souvislosti. Charakteristické pro ně také je to, že se nedovedou cílevědomě učit. K tomu jim chybí nezbytné volní vlastnosti, ale i rozumové dovednosti. Funkce paměti zhoršuje nedostatek spánku, nesoustředěnost, nedostatek čerstvého vzduchu či působení léků.³⁸

1.1.5.5 Emoce dětí s mentální retardací

*„Jednou z nejvýznamnějších oblastí osobnosti, ovlivňujících výrazným způsobem její prožívání a chování, je emocionalita. Ve své většině jsou děti s mentálním postižením emočně nevyspělé a chovají se jako děti nižší věkové úrovně.“*³⁹ City souvisejí s potřebami a jejich uspokojováním a každý předmět či jev, který uspokojuje některou z potřeb člověka, vyvolává kladné prožitky. City se obvykle dělí na vyšší (uspokojování duchovních potřeb) a nižší (uspokojování organických potřeb). City dětí s mentální retardací jsou nedostatečně řízeny intelektem. Vyznačují se nedostatečnou diferencovaností, častým jevem je, že nejsou adekvátní podnětům vnějšího světa a svojí dynamikou jsou neproporcionální. U těchto dětí se kromě nedostatečného rozvoje citového života nezřídka vyskytují i patologické citové projevy jako např.: dysforie (epizodické poruchy nálady), euforie (ničím nemotivované povznesené nálady či apatie.

Problém emoční deprivace se vyskytuje u dětí, které jsou od útlého věku umístěny v institucionální péči nebo žijí v nefunkčních rodinách. Tento problém se ještě mnohem podstatněji dotýká dětí s mentální retardací, které jsou ve svém duševním vývoji citlivější na situace, které podmiňují citovou deprivaci. Emoce mají mimořádný význam v životě těchto dětí a považují se za nejvýznamnější motivační činitele jejich vývoje. Pozitivní emoce zvyšují kvalitu jejich života a na pozitivní city jsou tyto děti schopny odpovídat pozitivní reakcí.⁴⁰

1.1.5.6 Volní projevy dětí s mentální retardací

Jedním z nejvýznamnějších rysů osobnosti je její vůle, která se projevuje v uvědoměném a cílevědomém jednání. U zdravých dětí je výchova vůle složitým

³⁸ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace*. 3. aktualiz. a přeprac. vydání. Praha: Portál, 2006. s. 48-49.

³⁹ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace*. 3. aktualiz. a přeprac. vydání. Praha: Portál, 2006. s. 50.

⁴⁰ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace*. 3. aktualiz. a přeprac. vydání. Praha: Portál, 2006. s. 50-53.

a dlouhodobým procesem. U dětí s mentální retardací se jedná o mnohem dlouhodobější a složitější záležitost, což lze vysvětlit zvláštnostmi jejich vývoje.⁴¹ Děti s mentální retardací jsou nesamostatné, vykazují nedostatek iniciativy, nejsou schopny řídit své jednání a překonávat překážky. Slabá vůle se u těchto dětí neprojevuje vždy a ve všem. Slabost vůle se však projevuje v takových situacích, ve kterých děti vědí, jak mají jednat, ale nejsou schopny jednat požadovaným způsobem. Do popředí vystupuje sugestibilita, podřízenost bezprostředním vlivům okolní situace, nedostatek samostatného přepřacování těchto vlivů, neovladatelnost, tvrdohlavost. U dětí s mentální retardací se často setkáváme s hypobulií což znamená snížení volných kompetencí a abulií což je úplné chybění vůle.⁴²

1.1.5.7 Sebehodnocení dětí s mentální retardací

Sebepojetí formuje povahové rysy osobnosti, ovlivňuje její dynamickou stránku, jednání a také chování osoby. Sebehodnocení u dětí s mentální retardací je nekritické, není zcela objektivní a je ovládané především emocionálně (přáním). Po celý svůj život jsou závislí na názorech jiných lidí a lze je snadno ovlivnit. Pro zdravé dítě je typická stabilita a reálnost aspirace. Pro dítě s mentální retardací je typický výkyv na jednu stranu a to směrem k podhodnocování nebo naopak k nadhodnocování. Zvýšené sebehodnocení u dítěte s mentální retardací souvisí s nedostatečným intelektuálním rozvojem a je projevem celkové nezralosti osobnosti.⁴³

Dle Švarcové se i děti s mentální retardací v průběhu svého života rozvíjejí. Výzkumem bylo zjištěno, že i při nejtěžších stupních mentálního postižení se vyvíjí psychika. Psychický vývoj, jakožto specifický jev dětského věku, probíhá i při nejtěžším patologickém stavu organismu.⁴⁴

1.2 Volnočasové aktivity jedinců s mentální retardací

1.2.1 Vymezení pojmu volný čas a jeho funkce

V této části se budeme zabývat pojmem volný čas a jeho funkcemi. Objasňováním pojmu volného času se zabývá mnoho odborných publikací. Výraz „volný čas“ má

⁴¹RUBINŠTEJNOVÁ, S. J. *Psychologie mentálně zaostalého žáka*. 3. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n.p., 1986. s. 185.

⁴²ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace*. 3. aktualit. a přeprac. vydání. Praha: Portál, 2006. s. 54.

⁴³PIPEKOVÁ, J. Pedagogika osob s mentálním postižením-psychopedie. In VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika-integrace školní a sociální*. 2. rozšířené a přepracované vydání. Brno: Paido, 2004. s.304.

⁴⁴ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace*. 3. aktualit. a přeprac. vydání. Praha: Portál, 2006. s. 42.

krásný zvuk a u většiny z nás vyvolává příjemné představy. Avšak pro lidi s postižením má volný čas zvláštní význam. Lidé s postižením mají oproti zdravým lidem volného času mnohem méně, neboť jsou nuceni věnovat větší díl času k zajištění svých životních potřeb. Tito lidé jsou často bez práce a najednou je tu pro ně spousta času, který je volný, ale často spíše v negativním smyslu. Aby člověk mohl k volnému času přistupovat svobodně a aktivně, musí mít skutečně možnost nakládat s ním podle svého. Pro lidi s postižením toto bývá často neřešitelný problém.

Volný čas lze chápat jako čas, kdy člověk může jednat dle svého uvážení a na základě svých zájmů. Je to doba, která člověku zůstane po odečtení času věnovanému práci, péči o rodinu či vlastní fyzické potřeby. Je to doba, kdy se člověk věnuje činnosti, kterou má rád.⁴⁵

Dle autorů Markové, Krumpla a Jonáše, lze v zásadě odlišit pozitivní a negativní chápání volného času.⁴⁶

Negativní definice: volný čas dle této definice znamená dobu, která zůstane člověku po splnění studijních a pracovních povinností, po splnění povinností v domácnosti a po uspokojení základních biologických potřeb.

Pozitivní definice: volný čas je zde vymezen jako časový prostor, se kterým člověk může volně nakládat, který pro něj představuje svobodu. Je to doba, ve které člověk může nezávisle na jakýchkoli povinnostech svobodně realizovat to, co ho baví, k čemu ho nikdo nenutí a k čemu není podvědomě nucen.

Přikláníme se k pozitivní definici volného času, který tvoří velmi cennou a důležitou součást života. Volný čas chápeme jako čas, který má člověk plně ke své dispozici a sám si určí, co bude jeho náplní. Jak dále autoři uvádějí „*Dobře naplnit svůj volný čas je umění. Není dobré snažit se svůj volný čas přežít, nýbrž prožít.*“⁴⁷

Hofbauer charakterizuje volný čas jako „*Činnost, do níž člověk vstupuje s očekáváním, účastní se jí na základě svého svobodného rozhodnutí, a která mu přináší příjemné zážitky a uspokojení.*“⁴⁸

⁴⁵PRŮCHA, J.-WALTEROVÁ, E.-MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 3., rozš. a aktualiz. vydání. Praha: Portál, 2001. s.274-275.

⁴⁶MARKOVÁ, K.-KRUMPL, L.-JONÁŠ, M. *Rodina, škola, volný čas a integrace mladých lidí s tělesným postižením*. 1. vydání. Praha: Občanské sdružení Užitečný život, 2000. s.29. [online]. [cit. 24.08.2010].

⁴⁷MARKOVÁ, K.-KRUMPL, L.-JONÁŠ, M. *Rodina, škola, volný čas a integrace mladých lidí s tělesným postižením* 1. vydání. Praha: Občanské sdružení Užitečný život, 2000. s.29. [online]. [cit. 24.08.2010].

⁴⁸HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. 1. vydání. Praha: Portál, 2004. s. 13.

Mezi hlavní funkce volného času dle Hofbauera patří:

- odpočinek (regenerace pracovní síly),
- zábava (regenerace duševních sil),
- rozvoj osobnosti (spoluúčast na vytváření kultury).

Vývojem pojetí volného času se zabývá mnoho autorů. Jedním z nich je Roger Sue, soudobý francouzský sociolog volného času. Ten k hlavním funkcím volného času řadí:

- funkce psychosociologická (uvolnění, zábava, rozvoj),
- funkce sociální (socializace v různých sociálních prostředích včetně rodiny, symbolická příslušnost k některé sociální skupině),
- funkce terapeutická (zahrnuje hledisko zdravotní, smyslový rozvoj, prevenci chorob, zdravý životní styl),
- funkce ekonomická (doceňuje hospodářský význam volného času jak pro jednotlivce tak i pro společnost; dvojznačnost funkce – pojetí volného času jako prožívání, nebo pouhé spotřeby vedoucí k odcizení).⁴⁹

Pokud to tedy shrneme, tak do pojmu volný čas lze zahrnout ty aktivity, které člověk dělá rád. Lze ho chápat jako čas mimoškolních a mimopracovních aktivit.

U dětí a mládeže je specifickou zvláštností volného času to, že z výchovných důvodů je žádoucí jeho pedagogické ovlivňování. Především výchova v době mimo vyučování je důležitou oblastí výchovného působení. Poskytuje příležitost jak vést dítě k tomu, aby umělo vhodně využít svůj volný čas, formovat své zájmy, rozvíjet specifické schopnosti a žádoucí vlastnosti osobnosti. Děti nemají ještě dostatečné množství zkušeností a poznatků, aby se samy správně orientovaly v různých oblastech zájmové činnosti. Proto potřebují citlivé a nenásilné vedení, vhodnou a pestrou nabídku činností, ze kterých si mohou dobrovolně vybrat.⁵⁰

Jak uvádí Pávková, „*Míra ovlivňování volného času závisí na věku dětí, jejich mentální i sociální vyspělosti i na charakteru rodinné výchovy.*“⁵¹ Prostředí, ve kterém mohou děti trávit svůj volný čas je velmi různorodé. Může to být např. domov, škola, školní družiny, různé organizace, instituce či rodina. Mnoho dětí však tráví svůj volný čas venku, na ulici, bez dohledu, bez zájmu dospělých.

⁴⁹ HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. 1. vydání. Praha: Portál, 2004. s. 13-15.

⁵⁰ NĚMEC, J. a kol. *Kapitoly ze speciální pedagogiky a pedagogiky volného času*. 1. vydání. Brno: Paido, 2002. s.17.

⁵¹ PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času*. 3., aktualizované vydání. Praha: Portál, 2002. s. 14.

Volnočasové aktivity jsou jednak ovlivněny biologickým zráním a jsou také odrazem dosažené úrovně sociálního, mentálního a psychického zrání. Zároveň jsou určitým stimulem dalšího zrání jedince a posunem v jeho hodnotové orientaci. Realizace zájmů a potřeb dítěte a mladého člověka prostřednictvím volnočasových aktivit patří do sociálního učení. Rozhodující roli zde také hraje rodina.⁵² V ní dítě získává první zkušenost s využíváním volného času. Děti od svých rodičů přebírají a napodobují jejich životní cíl, učí se žít určitým způsobem. Pro formování volného času je důležité o jaký typ rodiny se jedná, jaký je způsob rodinného soužití, jaké jsou zájmy rodičů, jak si je vzájemně tolerují a jaký význam se jim přikládá.⁵³

Je důležité, aby lidem s mentálním postižením bylo umožněno vykonávat zájmové a rekreační aktivity. Je třeba zdůraznit, že jejich právem je, aby tyto aktivity mohli vykonávat ve stejném prostředí a stejným způsobem jako ostatní zdraví občané. Ale aby lidé s mentálním postižením mohli vykonávat tyto aktivity, důležitou podmínkou je poskytnutí určité společenské podpory. Mohou to být instituce zabývající se edukací osob s mentálním postižením či střediska pro volný čas, která jsou tvořena např. při školských zařízeních. K jejich hlavní náplni by mělo patřit organizování rozličných zájmových útvarů jak pro intaktní tak i handicapovanou populaci.⁵⁴

Souhlasíme s tvrzením Švarcové, že aktivní využití volného času, kultura či sport představuje pro lidi s postižením velice důležitou kompenzaci společenských a psychických problémů, které jim jejich postižení působí. Při těchto činnostech dochází nejčastěji k integraci s nepostiženou populací, protože téměř pro všechny typy postižení se mohou nalézt takové formy aktivit, které je neznevýhodňují. Sportovní, kulturní a umělecké aktivity osob s postižením jsou významnou složkou jejich rehabilitace. Důležitým cílem opatření v oblasti volného času je najít v každém jedinci jeho silné stránky a umožnit mu je rozvinout. Dále umožnit co největšímu počtu osob s postižením činnost v kulturních, uměleckých a pracovních kroužcích. Umožnit konání mezinárodních kulturních či sportovních akcí a umožnit rozvoj kulturní činnosti sdružení občanů s postižením.⁵⁵

Vedle rodiny jsou zastoupeny i další instituce. K těm nejdůležitějším patří škola, která pomáhá žákům zpřístupňovat poznání dvěma základními způsoby – ve vyučování

⁵²KRAUS, B.-POLÁČKOVÁ, V. et al. *Člověk-Prostředí-Výchova*. 1. vydání. Brno: Paido, 2001. s.166.

⁵³PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času*. 3., aktualizované vydání. Praha: Portál, 2002. s. 30.

⁵⁴VALENTA, M., MÜLLER, V. *Psychopedie*. 2. vydání. Praha: Parta, s.r.o., 2004. s.267.

⁵⁵ŠVARCOVÁ, I. *Komplexní systém vzdělávání dětí, mládeže a dospělých s těžším mentálním postižením*. 1. vydání. Praha: SEPTIMA, 1994. s. 53.

a v souběžných volnočasových aktivitách. Ty jsou na rozdíl od vyučování obsahově volnější, dynamičtější a flexibilnější. Zprostředkovávají nejen poznání, ale také prožívání, sociální kontakty a praktické konání. Oproti škole působí výběrově a méně plošně. Svou orientací a vyzněním jsou zaměřeny na osobnost dítěte, méně ho zavazují, řídí, ale o to více ho podněcují a inspirují.

Mimořádně významná je pravidelná zájmová činnost, která je nabízená formou zájmových kroužků, souborů umělecké tvořivosti nebo sportovních družstev.⁵⁶

1.2.2 Umělecké terapie u jedinců s mentálním postižením

Umělecké terapie můžeme definovat, „*Jako záměrné a cílevědomé upravování narušené činnosti organismu za pomoci uměleckých aktivit (ať již umělecké tvorby či vnímání a prožitku uměleckého díla).*“⁵⁷ Cílem těchto terapií je posilování motivace k pozitivní změně.

Dále se budeme v práci podrobněji zabývat arteterapií a modelováním z hlíny v arteterapii, které bude součástí praktické části. Práce s hlínou dává mentálně postiženým jedincům možnost konkrétního tělesného vnímání a tím i lepšího pochopení mnohých souvislostí, které jsou pro ně v grafické či verbální formě složité.

1.2.2.1 Arteterapie

Výtvarné myšlení a prožívání patří k nejvýznamnějším oblastem lidské kreativity. Každý jedinec tvoří a vnímá především sám sebe – projektuje své sny, představy, vnější doteky s objektivní realitou do vizuální podoby se silným expresivním akcentem. Kreativita člověka je podstatou jeho bytí. Umělecká tvorba a vnímání uměleckých děl je zahrnuto do okruhu života a klasifikováno za atributy životní aktivity. Potřeba umění a krásy krystalizuje z poznání, že intelekt, empirie či logika nestačí k obsáhnutí celistvosti člověka v jeho totalitě.

V současné době dochází k renesanci v pojetí lidské kreativity a tím se také otevírají možnosti speciální léčebné terapie, která nese název arteterapie.⁵⁸

Arteterapie je poměrně mladý a slibně se rozvíjející psychoterapeutický obor. V širším slova smyslu znamená léčbu uměním pomocí hudby, poezie, prózy, divadla, tance a výtvarného umění. V užším slova smyslu znamená léčbu výtvarným uměním.⁵⁹

⁵⁶HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. 1. vydání. Praha: Portál, 2004. s. 69-86.

⁵⁷VALENTA, M., MÜLLER, V. *Psychopedie*. 2. vydání. Praha: Parta, s.r.o., 2004. s.156.

⁵⁸JEBAVÁ, J. *Arteterapie*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1997. s.5.

⁵⁹ŠICKOVÁ, J. Arteterapia. In MÜLLER, O. *Terapie ve speciální pedagogice*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. 47.

Jak uvádí Šicková-Fabricsi, „*Arteterapie představuje soubor uměleckých technik a postupů, které mají kromě jiného za cíl změnit sebehodnocení člověka, zvýšit jeho sebevědomí, integrovat jeho osobnost a přinést mu pocit smysluplného naplnění života.*“⁶⁰

Arteterapie je především efektivní léčbou u lidí s vývojovým, mentálním, tělesným a sociálním postižením. Musí být cílená, vedená profesionálním arteterapeutem, který ji řídí a usměrňuje. Vytvoření uměleckého díla v arteterapii není důležité, protože rozhodující je proces tvorby. Ten je integrujícím činitelem v prevenci i v terapii.

Arteterapii lze rozdělit na receptivní a produktivní:

- **Receptivní arteterapie** – znamená vnímání uměleckého díla vybraného s určitým záměrem arteterapeutem. Cílem by mělo být lepší pochopení vlastního nitra, poznávání pocitů jiných lidí. K této arteterapii patří návštěvy galerií, výstav, projekce videozáznamů, které jsou spojené s rozhovory o vnímaných výtvarných artefaktech.
- **Produktivní arteterapie** – jedná se o použití konkrétních tvůrčích činností jako je kresba, malba, modelování nebo intermediální aktivity.⁶¹

1.2.2.2 Arteterapie u osob s mentálním postižením

Arteterapie u lidí s mentálním postižením je rozsáhlá a rozličná podle formy mentální retardace. Hlavním cílem u této skupiny klientů je reedukace psychické tenze, resocializace, integrace osobnostních složek, rozvoj kreativity, nácvik empatie, odblokování komunikace, nácvik sebereflexe, sebeovládání a vůle.

Pro lidi s mentální retardací jsou vhodné tělesně orientované techniky, především hmatové. Silný emotivní zážitek zprostředkovaný výtvarnými aktivitami pro ně znamená způsob učení se o světě a jeho souvislostech. Racionální cesta je často těžko schůdná nebo znamená zbytečnou okliku.⁶²

⁶⁰ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*. 2. vydání. Praha: Portál, 2008. s.32.

⁶¹ ŠICKOVÁ, J. Arteterapia. In MÜLLER, O. *Terapie ve speciální pedagogice*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. 47.

⁶²ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*. 2. vydání. Praha: Portál, 2008. s.81.

Volný výtvarný projev

- Tato technika učí nebát se plochy, ovládat neuromotoriku. Akceptuje spontaneitu dětské hry a radost z pohybu. Zahrnuje techniku čmárání, volnou kresbu, výcvik práce s čarou a také hru s benzinovým papírem.

Výtvarný projev při hudbě

- Tato technika využívá syntézu hudby a výtvarný projev. Zvuky i nástroje mají svou barvu např. nástup trubky – žlutá, tóny flétny – modrá apod.

Rozlišení výtvarných projevů při hudbě:

- *Muzikomalba* – nebo také hudební grafika, je vhodné ji využít u dětí neurotických, s encefalopatickou diagnózou a u dětí s bronchiální astmou.
- *Asociativní výtvarný projev při hudbě* – cílem je odreagování přetrvávajících negativních zkušeností. Při této technice musí výtvarnému projevu nejdříve předcházet relaxace a uvolnění pomocí výtvarné hry a motivujícího poslechu.

Skupinové výtvarné činnosti

- Tyto činnosti mají velkou diagnostickou hodnotu, slouží i jako prostředek úpravy vztahů v kolektivu. K těmto činnostem patří skupinová kresba domu, společná práce na téma ve dvojicích a štafetová kresba a malba.

Řízený výtvarný projev

- Tato technika zahrnuje společné malování s arteterapeutem nebo kresbu oběma rukama.

1.2.2.3 Modelování z hlíny v arteterapii

Práce s hlínou patří k terapeuticky nejefektivnější součástí arteterapie. V procesu tvarování, přemodelování, znovuvytváření se ukrývá možnost korigovat, měnit nejen svůj výtvar, ale také částečně svůj vlastní život, vztahy – vzít život do svých rukou. Cílem je integrace a obohacení osobnosti, zmírnění onemocnění, vybudování kreativity, komunikace a správné chápání kontextu života jednotlivce, jeho smyslu a poslání.

⁶³VALENTA, M., MÜLLER, V. *Psychopedie*. 2. vydání. Praha: Parta, s.r.o., 2004. s.167-170.

Je důležité upozornit na to, že výtvarné aktivity s hlínou v oblasti arteterapie se snaží:

- o prolomení bariér strachu a úzkosti,
- o náhradu neschopnosti verbální komunikace,
- o zmírnění agresivního chování,
- o rozvoj vnímání a představivosti,
- o vytvoření zázemí pro změnu postojů k sobě i ostatním.

Práce s hlínou nabízí kompenzaci poškozeného, chybějícího smyslu např. u slabozrakých či nevidomých, působí relaxačně a rehabilitačně u lidí s poškozenou jemnou motorikou. U mentálně postižených jedinců práce s hlínou dává možnost konkrétního tělesného vnímání a tím i pochopení mnohých souvislostí, které jsou pro ně v grafické či verbální formě složité.

Hlínu můžeme považovat za materiál, který dokáže na sebe vzít i ty nejmasivnější pocity zoufalství, strachu, bolesti či deprese. V hlíně dostanou svůj konkrétní tvar, jsou přeformované.

Hlínu můžeme také považovat za jedinečné médium, které fascinuje a oslovuje lidi již dlouho a to nejen v umění, ale i v arteterapii. Je to materiál prapůvodní, archaický. Dotyk s hlínou mají rády děti už v útlém věku, jakoby fyziologicky cítily potřebu dotyku s tvárnou hmotou. Děti, především z dětských domovů, které často žijí bez intenzivních dotyků matky, které nemají možnost dotýkat se, mazlit se s někým velmi blízkým a naopak nechat se, aby se někdo dotýkal jich, tyto děti velmi často svoje pocity kompenzují enormní zálibou modelovat z hlíny. Dochází ke stimulování jejich citového a smyslového prožívání, k rozvoji jemné motoriky. Děti si mohou vytvořit svůj vlastní svět.

První setkání s hlínou má pro člověka nesmírný diagnostický význam. Někdo je jí okamžitě nadšený, jiní ji berou do ruky opatrně, čichají k ní, dokonce se zkoušejí do ní zakousnout. Často při práci s hlínou ztiší hlas a zapomínají na čas. Z agresivních dětí se stávají klidní a soustředění. Arteterapeut by měl nejprve klientům demonstrovat možnosti hlíny jako je např. válení, rolování, stavění pomocí kuliček, lepení pomocí šlikru, stlačování spirál, šneků.

Vhodné je nejprve začít pracovat s jednoduchými tvary kuliček, hadů, později zkusit vyrobit misku, figuru člověka nebo zvířete. Je dobré pokud klient dokáže vnímat své dílo se zavřenýma očima a dokáže popsat, co vytvořil.⁶⁴

Modelování z hlíny disponuje následujícími kategoriemi, které jsou významné pro arteterapii:

Sebereflexe – modelování z hlíny umožňuje v práci jak se zdravými, tak i s postiženými dětmi i dospělými unikátní možnost sebevyjádření.

Korekce – na rozdíl od grafického projevu je zde možnost neustálé korekce výtvaru bez stopy po předešlém tvaru. Tím modelování umožňuje i dětem méně zdatným v kresbě zážitek úspěchu což posiluje jejich sebehodnocení a sebevědomí.

Učení – umožňuje naučit se rozlišovat prostorové a proporcionální veličiny a pojmy jako např. vzadu, vpředu, uvnitř, venku.

Členění lidské postavy – u mentálně postižených dětí je modelování z hlíny, které se děje tělově-plasticky, konkrétně, je schůdnější cestou v modelování lidské postavy. Děti, které v kresbě byly stále ve stádiu hlavonožců ačkoliv jejich fyzický věk byl vyšší a tedy zaznamenávaly v kresbě regres, v modelování dosahovaly vyššího stupně ve znázornění postavy a jejich postava byla správně členěná, tj. měla i krk i tělo.

Vnitřní prožívání – modelování z hlíny považují psychoanalyticky orientovaní terapeuti za přiměřené médium k vyjádření vnitřního prožívání, které může pomoci rekonstruovat a znovu vybudovat nové funkce „Já“. Regresivní pocity se mohou přes tento tvárný materiál znovu zpracovat či přepracovat.

Rekonstrukce – humanisticky orientovaní terapeuti se domnívají, že nejdůležitějším procesem je ten, který svou dynamickou povahou může pomoci změnám ve vývoji osobnosti klienta. Ten, kdo modeluje, přetváří hlínu a dokáže částečně měnit i svůj život, své problémy a vytvářet nové možnosti a řešení.⁶⁵

⁶⁴ ŠICKOVÁ-FABRICI, J. Modelovanie z hlíny v arteterapii. In *Současná arteterapie v České republice a v zahraničí I. díl*. 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2000. s. 114-118.

⁶⁵ ŠICKOVÁ, J. Arteterapia. In MÜLLER, O. *Terapie ve speciální pedagogice*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. s. 93-94.

3 Praktická část

3.1 Cíl praktické části

Cílem praktické části je zjistit, jaký podíl a význam v životě jedinců s mentálním postižením hrají volnočasové aktivity. Jelikož bylo toto šetření provedeno v poměrně krátkém časovém úseku, nelze tedy usuzovat na platnost výsledků této práce pro celou populaci lidí s mentální retardací. Je pouze možné odhadovat, že je i v jiných zařízeních u většiny lidí s mentální retardací v lehkém a středně těžkém pásmu situace obdobná.

3.2 Stanovení předpokladů

Práce je zaměřená na ověření určitých předpokladů souvisejících s aktivitami keramického kroužku, které slouží ke zlepšení fyzického a psychického stavu klientů.

1. Lze předpokládat, že volnočasové aktivity přispívají k rozvoji osobnosti jedinců s mentální retardací.

Dílčí předpoklady:

P1. Lze předpokládat, že u klientů dojde ke zlepšení motorických projevů.

P2. Lze předpokládat, že klientům bude činit největší potíže určení pojmu trojúhelník a pravolevá orientace.

P3. Lze předpokládat, že klienti jsou schopni rozšířit si svou slovní zásobu o nové pojmy.

P4. Lze předpokládat, že klienti jsou schopni dosáhnout zlepšení v zapamatování pracovního postupu u konkrétního výrobku.

2. Lze předpokládat, že klienti daného zařízení mají právo osobní volby při výběru volnočasové aktivity, což přispívá k jejich samostatnosti.

3.3 Použité metody

K vypracování praktické části bakalářské práce byly použity tyto metody:

- Studium spisové dokumentace
- Pozorování

Studiem spisové dokumentace byly získány potřebné informace, které sloužily k vytvoření kazuistik u vybraných klientů. Kasuistiky vycházejí z dostupných lékařských zpráv, pedagogicko-psychologických zpráv, anamnestických údajů. Byly zjišťovány všechny dostupné informace o možnostech, schopnostech, dovednostech, ale i individuálních vlastnostech sledovaných klientů. Součástí spisové dokumentace jsou

také informace o výběru pracovní a volnočasové aktivity. Tyto informace sdělují, jakým způsobem si klient vybral činnosti, zda se rozhodl sám nebo zda potřeboval při výběru pomoc, zda stačil slovní popis nebo klient potřeboval názornou ukázkou. Tyto informace jsou zpracovávány klíčovým pracovníkem, kterého má v domově každý klient. S pracovníkem se klient radí, řeší své problémy, stanovuje krátkodobé i dlouhodobé cíle. Klíčový pracovník o všem vede písemný záznam, který je založen do spisové dokumentace.

U zkoumaného vzorku klientů byly pozorovány:

- neverbální projevy (motorické projevy, aktivita)
- verbální projevy (obsahové a formální charakteristiky řeči)
- sociální projevy (navazování kontaktu, reakce na druhé lidi)
- citové projevy (nálada)

Pozorování bylo prováděno v přímém kontaktu s pozorovanými. Pomocí této metody byla sledována tato kritéria:

- motorika
- vnímání
- řeč
- paměť

Pro motorickou obratnost byla stanovena tato hodnotící stupnice:

- zvládl/a/ sám/a/
- zvládl/a/ částečně
- nezvládl/a/

Motorika

Na začátku zkoumání byly zvoleny tyto tři dovednosti:

- vyvážení rovnoměrně silného plátu z licí hlíny
- vyříznutí tvaru podle šablony (tvar ryby)
- začistištění okrajů vyříznutého tvaru

U těchto tří zvolených dovedností bylo sledováno, zda u klientů, kteří tyto dovednosti na začátku průzkumu nezvládali, a nebo s nimi měli potíže, jsou schopni si je osvojit.

Vyvážení stejně silného plátu z licí hlíny

Pomůcky: licí hlína, váleček.

Postup: licí hlína se nejprve zpracuje rukama, aby změkla, dále se pomocí válečku vyválí na rovnoměrně silný plát potřebné velikosti.

Vyříznutí tvaru podle šablony

Pomůcky: nožík, šablona.

Postup: šablona se položí na plát z licí hlíny a pomocí nožíku se vyřízne požadovaný tvar.

Začištění okrajů vyříznutého tvaru

Pomůcky: houbička

Postup: okraje vyříznutého tvaru se pomocí mokré houbičky začistí. Všechny kraje musí být hladké a čisté.

Vnímání

Bylo pozorováno vnímání tvarů a velikosti. Bylo sledováno, zda jsou klienti schopni pojmenovat tvar a velikost pomůcek a hotových výrobků. Cílem průzkumu bylo zjistit, zda je možné, aby při pravidelném používání a popsání konkrétní pomůcky nebo hotového výrobku došlo k zapamatování jednotlivých tvarů. U vnímání prostoru bylo pozorováno, jak se klienti v daném prostoru orientují a jak jsou schopni používat pojmy: vpravo, vlevo, nahoře, dole, dopředu, dozadu.

Řeč

U řeči bylo pozorováno, jakou slovní zásobu mají klienti, zda znají slova spojená s keramickou dílnou, zda jim rozumí a zda jsou schopni si osvojit nové pojmy.

Paměť

Paměť byla sledována na trénování a zapamatování si pracovního postupu při výrobě nového výrobku - (výroba ryby).

3.4 Popis zařízení

Služby sociální péče Domov Tereza- Benešov u Semil

Domov Tereza je určený pro jedince s mentálním a kombinovaným postižením. Služby zahrnují podle zákona č. 108/2006Sb., o sociálních službách, **ambulantní, pobytové a odlehčovací služby**. Jsou určeny osobám bez agresivního jednání ve věku od 7 do 40-ti let, které mají sníženou soběstačnost z důvodu mentálního a kombinovaného postižení, jejichž situace vyžaduje pravidelnou pomoc jiné fyzické osoby.

Tabulka č. 3. Věkové složení klientů

	Do 10 let	Do 20 let	Do 30 let	Do 40 let
Počet klientů	1	6	27	10

Zdroj: (Služby sociální péče Domov Tereza)

Součástí zařízení jsou dvě budovy - hlavní budova, kde se nacházejí pokoje uživatelů, rehabilitační místnost, společenská místnost, kuchyň s jídelnou, sociální zázemí a prádelna. Ve druhé budově je vytvořeno samostatné bydlení pro 6 klientů. Klienti se učí postarat se sami o sebe což přispívá k jejich samostatnosti. Je zde cvičná kuchyňka kde si sami vaří, učí se samostatně nakupovat a tím i nakládat s financemi, uklízejí si pokoje, perou si i žehlí. V obou budovách jsou umístěny dílny, které slouží klientům k pracovní činnosti, ale jsou využívány i v rámci volnočasových činností. Cílem služby je podporovat u klientů samostatnost, pracovní uplatnění a integraci do místního společenství.

O klienty ve všech třech druzích pobytu se stará 27 zaměstnanců, z toho 18 pracovníků v přímé péči (13 pracovníků v sociálních službách zajišťuje základní nepedagogickou činnost a 2 pracovníci v sociálních službách přímou obslužnou péči), 1 všeobecná sestra, 1 fyzioterapeutka, 1 sociální pracovníce a 9 pracovníků hospodářsko - správních.

Zařízení umožňuje týdenní stacionář, denní stacionář a odlehčovací službu. V době, kdy bylo realizováno výzkumné šetření bylo z celkového počtu 44 uživatelů 29 uživatelů v týdenním stacionáři, 10 klientů v denním stacionáři a 5 klientů na odlehčovací službě.

Týdenní stacionář – je pobytové zařízení pro osoby ve věku od 7 do 40 let. Posláním pobytové služby je vytvořit domácí prostředí, ve kterém je klientům umožněno uspokojování jejich zájmů a potřeb. Klienti si mohou upevňovat a zdokonalovat již získané vědomosti, dovednosti a návyky. Jsou obklopováni podnětným prostředím, optimistickým, působícím na harmonický rozvoj každé osobnosti tak, aby se zlepšovala kvalita jejich každodenního života a mohli žít podobně jako jejich vrstevníci, prožili hodnotný a důstojný život. Je respektováno přání, vůle a práva klientů.

Denní stacionář - poskytuje ambulantní služby osobám ve věku od 18 do 40 let. Posláním denního stacionáře je umožnit docházejícím klientům pobyt v domácím prostředí týdenního stacionáře.

Odlehčovací služby – jsou zajišťovány jako ambulantní i pobytové pro osoby ve věku od 7 do 40 let. Posláním odlehčovacích služeb je umožnit služby denního i týdenního stacionáře těm osobám, jejich zákonní zástupci potřebují určitou dobu k nezbytnému odpočinku.

Klienti všech tří služeb získávají formou pracovních činností v dílnách nácvik a upevňování motorických i psychických schopností a dovedností. Tyto schopnosti a dovednosti jsou dále upevňovány v rámci volnočasových aktivit. Zde se klienti věnují sportu, turistice nebo podle své volby pod vedením zkušených pracovníků tvoří v jednotlivých dílnách.

Dílny zařízení slouží v dopoledních hodinách k aktivitám klientů, kteří mají ukončenou školní docházku. V odpoledních hodinách v nich mohou získávat zručnost všichni klienti pod vedením pracovníků zařízení. Jsou jim k dispozici keramická dílna, košíkářská, víceúčelová dílna, dílna na výrobu svíček a na tkaní a šití. Zároveň se klienti učí zpracovávat různé druhy materiálů. Mohou se naučit jednoduché práce při údržbě domu, bytu či zahrady. Zájemci o vaření se v cvičné kuchyňce učí připravovat jednoduché pokrmy. Mohou též rozvíjet své taneční, sportovní nebo turistické schopnosti. Klienti mají k dispozici i několik počítačů včetně napojení na internet. Volnočasové aktivity si klient vybírá sám, popřípadě mu může s výběrem pomoci jeho klíčový pracovník nebo rodiče. Aktivity probíhají v zařízení od pondělí do čtvrtka od 13.30 nejdéle do 17.00 hodin.

Tabulka č. 4. Nabídka pravidelných volnočasových aktivit v Tereze

Pondělí	Keramický kroužek	Sportovní kroužek	Svíčky	Výlety 1x měsíčně	
Úterý	Přírodopisný kroužek	Košíkářský kroužek	Plavání	Turistický kroužek	Fotografický kroužek
Středa	Keramický kroužek	Dopravní výchova	Pohybový kroužek	Počítače	Bible 1x měsíčně
Čtvrtek	Kroužek tkaní	Modelářský kroužek	Práce se dřevem	Výtvarně relaxační	Vaření

Zdroj: (Služby sociální péče Domov Tereza)

Klienti také navštěvují výstavy, chodí do kina, na pohádky, do divadla. V zařízení je hudební soubor Terezáček, se kterým se klienti pravidelně účastní festivalu „Patříme k sobě“. Rovněž pro rodiče klientů jsou připravována různá vystoupení. Tradičně se klienti zařízení zúčastňují festivalu „Jičín – město pohádky“ a různých sportovních

soutěží. Dále jsou pořádány výlety do okolí za poznáváním krás Českého ráje, Pojizeří a Krkonoš. Dvakrát ročně jezdí klienti na ozdravné pobyty.

Keramická dílna

Keramická dílna se nachází v hlavní budově v prostorách suterénu. Je složena ze dvou menších místností. První místnosti dominuje veliký pracovní stůl, u kterého klienti pracují a v druhé místnosti je umístěna keramická pec. Prostředí dílny je velmi příjemné. Kolem celé místnosti jsou dřevěné police s rozmanitou škálou různých výrobků. Klienti se během roku zaměřují na všechny možné výrobky, jejichž zhotovování a samotný proces je nějakým způsobem obohacuje. Fantazii se zde meze nekladou a v rámci kroužku si klienti mohou sami zvolit, co by chtěli vyrábět. Někteří klienti přinášejí své vlastní nápady, které za pomoci terapeutky realizují. Měla jsem možnost vidět spoustu zajímavých prací – různé misky, kořenky, květináče, zvonky, pokladničky, svícný, hrníčky a mnoho jiných. Klienti si své výrobky sami zdobí pomocí techniky rytí či malování. Někteří si své výrobky i sami glazují.

Kroužek se konal 2x týdně a klienti byli rozděleni na dvě skupiny. Před příchodem do dílny se oblékli do pracovního oděvu. Po příchodu do dílny si každý klient rozhodne co bude vyrábět. Někteří klienti mají představu a vědí co by chtěli dělat. Jiní klienti nevědí, nedokážou se sami rozhodnout a potřebují pomoci. Terapeutka si s nimi povídá, ptá se jich co se jim líbí, zda je v místnosti výrobek, který by si chtěli sami zkusit udělat. Výběr tvorby výrobků také závisí na ročním období, kdy terapeutka klientům předloží různé návrhy a klienti si sami zvolí čím by se chtěli zabývat. Většinou si klient dokáže ukázat na výrobek, který se mu líbí a chtěl by ho zkusit vyrobit. Po výběru následuje příprava pomůcek, které bude klient potřebovat. Terapeutka se snaží do jejich práce zasahovat co nejméně a učí klienty pracovat co nejvíce samostatně. Někdy je však její pomoc nezbytná. U některých klientů se stávalo, že přestali pracovat a najednou vůbec nevěděli co mají dělat dál, jakým způsobem mají pokračovat. Terapeutka je vždy velmi citlivým způsobem navedla, aby mohli pokračovat dál. V dílně panovala mezi terapeutkou a klienty živá a veselá nálada. Klienti na mě působili uvolněným a nenuceným dojmem.

3.5 Popis zkoumaného vzorku

Předmětem výzkumu byli mentálně postižení klienti domova Tereza. Zkoumaný vzorek představovalo 15 klientů s lehkou a středně těžkou mentální retardací, kteří v rámci volnočasových aktivit navštěvují keramický kroužek.

Kazuistiky vybraných klientů vycházejí z dostupných zpráv, které jsou součástí spisové dokumentace, dále z rozhovorů s pracovníky i klienty a pozorováním klientů během pracovního procesu a jejich vzájemné komunikace. Klienti, jejichž jména byla z důvodu zachování diskrétnosti změněna, byli vybráni z dílny se zaměřením na keramické práce.

Kazuistiky

Jan

Diagnóza: Středně těžká mentální retardace, snížená pohyblivost levé nohy

Věk: 25 let

Charakteristika klienta: je klidné, veselé povahy, líbí se mu ve společnosti ostatních klientů, ale v komunikaci je zdrženlivý, sociální kontakt navazuje hůře. Povídá si jen s několika klienty, o kterých říká, že jsou jeho kamarádi. S ostatními komunikuje výjimečně, vyjadřuje se v jednoduchých větách. Rád poslouchá hudbu, hraje počítačové hry a bowling. V domově se nebrání žádné práci či aktivitě, rád něco vyrábí a má radost, když se mu to daří. Pokud se mu ale nedaří je nervózní, někdy i vztekly a rychle ztrácí o činnost zájem. Jeho tempo je pomalé, potřebuje spíše individuální přístup a hodně chválit. Pravidelně dochází na rehabilitaci s nohou. Většinou si sám nedokáže říci co potřebuje. Sebeobsahu zvládá s dohledem, snaží se být pečlivý, pohybově vzhledem k silnější postavě pomalejší.

Po seznámení se s nabídkou zájmových kroužků Jan přesně nevěděl, který kroužek by si měl vybrat. Se svým klíčovým pracovníkem navštívil několik kroužků, kde mu bylo vysvětleno a názorně i předvedeno čím se kroužek zabývá. Po názorné ukázce si Jan vybral keramický kroužek a jeho cílem je naučit se vyrábět výrobky z plátů hlíny a jejich dekorace kreslením.

Lucie

Diagnóza: Středně těžká mentální retardace

Věk: 25 let

Charakteristika klienta: Lucie je tichá, plachá, zádučivá, mívá často špatnou náladu a nechce komunikovat. Mluví šepem nejčastěji jednoslovně, pouze výjimečně dá

dohromady větu o 4-5 slovech. Sociální kontakt navazuje velmi těžko. Úkoly plní pomalu, ale snaživě, je trpělivá, pečlivá a při práci se zaměřuje na detail. Nevyhledává kontakt s ostatními klienty domova, drží se sama stranou. Lucie má zpomalené pohyby a reakce, nejistou chůzi, má vytvořenou řadu rituálů, které vyžaduje. Při jakékoliv činnosti potřebuje velké povzbuzování pro úspěšné pokračování v úkolu. V sebeobsluze je nesamostatná, potřebuje stálý dohled, nedokáže si sama říci, co potřebuje.

Lucie si zájmový kroužek nedokázala vybrat sama, ani po tom co navštívila jednotlivé kroužky a bylo ji názorně předvedeno co je náplní daných kroužku. S výběrem museli pomoci rodiče, kteří se po poradě s klíčovým pracovníkem rozhodli pro keramický kroužek. Lucie ráda kreslí, vybarvuje, slepuje malé kousky papíru a má smysl pro detail. Proto pro ni byl vybrán keramický kroužek, ve kterém své dovednosti může uplatnit a dále rozvíjet.

Jejím cílem v keramickém kroužku je, aby se zdokonalila v dekorování výrobků malováním, rytím nebo lepením.

Michala

Diagnóza: Lehká mentální retardace, hydrocefalus, sekundární skolióza páteře, rozštěp páteře, paraparéza DK

Věk: 33 let

Charakteristika klienta: je nejistá až bázlivá, často bývá plačtivá. Je komunikativní, obsahová stránka řeči je spíše chudší, dobře navazuje sociální kontakt, ve společnosti ostatních klientů je ráda. Je šikovná, pečlivá, ale schopna spíše krátkodobé samostatné práce, motivací je pro ni pochvala. Michala se pohybuje pouze s pomocí holí a na velmi krátkou vzdálenost, jinak používá vozík. Je schopna si zapamatovat činnost na kratší dobu, bez opakování rychle zapomíná. Dokáže si říci, co potřebuje, v sebeobsluze vzhledem ke svému postižení potřebuje pomoc druhé osoby.

Po seznámení se s nabídkou zájmových kroužků se Michala dokázala sama rozhodnout, který kroužek bude navštěvovat. Ráda by si chtěla vyrobit keramické kořenky. Jejím cílem v keramickém kroužku je dekorování výrobků glazováním.

Josef

Diagnóza: Rozhraní lehké a středně těžké mentální retardace, difúzní atrofie mozku

Věk: 21 let

Charakteristika klienta: je hodně důvěřivý, nemá odstup k cizím lidem, sociální kontakt navazuje bez obtíží, je družný, zaujme ho vše nové, ale pozornost je krátkodobá, nechá se lehce ovlivnit, jeho chování je až vtíravé, často skáče jiným do řeči. Někdy se rozčílí,

ale rozčílení netrvá dlouho. Používá vulgární výrazy, odmlouvá, je nutné jeho chování usměrňovat, potom bývá plačtivý. Poslední dobou se stalo, že vzal jiným klientům peníze, ale byl si nejistý a sám se přiznal. Je hyperaktivní, u žádné činnosti nevydrží dlouho, při změně činnosti není problém pokračovat v práci. Je lepší když činnost vykonává v menším kolektivu, má nižší koncentraci pozornosti a snadno se unaví. Motivací pro něho je pochvala či odměna.

Po seznámení se s nabídkou zájmových kroužků navštívil se svým klíčovým pracovníkem kroužky, mezi kterými se rozhodoval. Rozhodl se pro keramický, protože se mu líbily hotové výrobky a nejvíce ho zaujali misky. Jeho cílem v keramickém kroužku je naučit se vyrábět misky z kuliček.

Michal

Diagnóza: Lehká mentální retardace

Věk: 25 let

Charakteristika klienta: je ochotný, svědomitý, rád a hodně před známými lidmi komunikuje, ale při snaze něco rychle vyslovit zadrhává, což se zvyšuje před cizími lidmi. Trpí velkou trémou, někdy ho to rozzuří, někdy vyvolá konflikt, ale spíše je klidnější povahy. Při práci je velmi pečlivý, důsledný, musí vše splnit na 100% a totéž vyžaduje od ostatních klientů, čímž se někdy dostane do konfliktu. Do všech činností se zapojuje s chutí, ale dlouho se nevydrží soustředit, brzy se přestane zajímat o činnost, unaví se, je třeba často činnosti střídat, motivovat ho a hodně povzbuzovat.

Z nabídky zájmových kroužků si Michal dokázal sám vybrat, který chce navštěvovat. Keramický kroužek si vybral, protože by si chtěl vyzkoušet práci s hlínou. Líbí se mu výrobky, které jsou vystaveny na chodbách domova a chtěl by tam mít i svůj výrobek. Jeho cílem je naučit se vyrábět keramické kachle.

Jana

Diagnóza: Oligofrenie, dyslalie

Věk: 31 let

Charakteristika klienta: je tichá, ochotná, ráda pomáhá ostatním klientům. Protože špatně mluví, nerada se verbálně vyjadřuje především před cizími lidmi, sociální kontakt navazuje hůře. Někdy bývá náladová, urážlivá, vzpurná, plačtivá nebo dělá, že pláče. Dá se snadno ovlivnit druhými klienty. Je šikovná a manuálně zručná. Pracuje v různém tempu, pokud pracuje déle, začne práci odbývat a proto je potřebný zvýšený dohled. Práci si vybírá, nechce dělat vše, ale jak se to hodí jí. V sebeobsluze je

samostatná, ale je třeba dohlédnout na celkovou upravenost vzhledu, často oblečení nepřizpůsobí počasí. Velkou motivací je pro Janu finanční odměna.

Po seznámení se s nabídkou zájmových kroužků, si Jana sama zvolila keramiku. Líbí se jí práce s hlínou a chtěla by si vyrobit velký hrnek na čaj. Jejím cílem je naučit se odlévání do forem a glazování.

Martin

Diagnóza: Lehká mentální retardace, dyskinetické obtíže, schizofrenie nespecifikovaná

Věk: 35 let

Charakteristika klienta: je příliš hlučný, často se hádá, vyvolává konflikty. Mezi ostatními klienty není moc oblíbený, neumí naslouchat druhým. Má dostatečnou slovní zásobu, ostatní klienty obtěžuje svým chováním. Svými názory ovlivňuje ostatní, používá vulgární výrazy, navádí kamarády proti sobě, nebo se klientům posmívá. Jeho chování musí být usměrňováno. Pracuje rád, aktivně se zapojuje a zadané úkoly zvládá bez problémů. Rád se učí novým věcem, někdy si i nastuduje odbornou literaturu vztahující se k výrobě. Je však hodně tvrdohlavý a snaží se prosadit si svou. Rád by se naučil větší trpělivosti, snaží se být pečlivý, ale potřebuje dohled. Pozornost neudrží dlouho, snadno se unaví. Pokud se mu práce nedaří dle jeho představy, ztrácí o činnost zájem a bývá vzteklý. V sebeobsluze je Martin soběstačný, potřebuje však dohled při úpravě zevnějšku, často chodí ve špinavých věcech a na upozornění reaguje vztekle.

Z nabídky zájmových kroužků si Martin keramický kroužek vybral sám, protože zde může vytvářet výrobky podle svých vlastních návrhů. Jeho cílem je naučit se odlévání do forem a glazování.

Jaroslav

Diagnóza: Středně těžká mentální retardace, dyslalie

Věk: 28 let

Charakteristika klienta: je usměvavý a milý, nechá se snadno strhnout k dětinským hloupostem. Je hodně komunikativní, vyjadřuje se v jednoduchých větách, mluví hodně a rád, sociální kontakt navazuje snadno. Je nestálý v práci, když se mu daří je schopný úkol splnit, jinak ho to nebaví. Jeho tempo je pomalé, potřebuje hodně chválit. Hodně zapomíná, proto je potřeba často opakovat, špatně si zapamatovává nové věci, pozornost udrží krátkou dobu. V sebeobsluze potřebuje pomoc, je nesamostatný.

Po seznámení se s nabídkou zájmových kroužků si nedokázal sám vybrat. Se svým klíčovým pracovníkem navštívil několik kroužků, kde mu bylo vysvětleno a názorně i předvedeno čím se kroužek zabývá. Po názorné ukázce si Jaroslav vybral keramický

kroužek, protože se mu líbili vánoční zvonky, které by chtěl také vyrobit. Jeho cílem je naučit se dělat výrobky z plátu hlíny.

Lad'ka

Diagnóza: Lehká mentální retardace, epilepsie

Věk: 34 let

Charakteristika klienta: je spíše uzavřené povahy, nevyhledává kontakt s druhými klienty, má ráda svůj klid. Sociální kontakt navazuje hůře. Nerada se podřizuje režimu v domově, dělá si věci po svém, na domluvu moc nereaguje, často mívá špatnou náladu. O nic se nezajímá, s ostatními klienty komunikuje velmi málo, nejraději leží a poslouchá hudbu. Z nabízených aktivit ji nejvíce dokáže zaujmout kreslení. Její tempo je velmi pomalé, nemá sílu, brzy se unaví, práci často nedotáhne dokonce. Je třeba ji neustále povzbuzovat a motivovat. Lad'ka je kuřačka, a velkou motivací pro ni je to, že si bude moci jít zakouřit. Vzhledem k častým epileptickým záchvatům, má po konzultaci s rodiči, povoleny jen dvě cigarety denně. Ale cigareta je pro ni největší motivací. V sebeobsluze je soběstačná, velice dbá o svůj zevnějšek.

Po seznámení se s nabídkou zájmových kroužků Lad'ka neprojevila zájem o žádný kroužek. Proto si s ní musel její klíčový pracovník promluvit o tom, co by jí bavilo, co by chtěla zkusit. Navštívili spolu jednotlivé aktivity, aby se Lad'ka mohla seznámit s jejich náplní. V keramické dílně si mohla vyzkoušet malování na keramické kachle a to se jí zalíbilo. Rozhodla se tedy pro keramický kroužek. Jejím cílem je naučit se vyrábět výrobky z plátu hlíny a následně je dekorovat kreslením.

Jarmila

Diagnóza: Lehká mentální retardace, epilepsie, oční vada, skolióza středního stupně

Věk: 24 let

Charakteristika klienta: je klidná, ostýchavá, málo komunikativní, s cizími lidmi navazuje špatně kontakt. Většinou odpovídá jednoslovně nebo v jednoduchých větách, tempo řeči je pomalejší. Někdy nekomunikuje vůbec nebo dělá, že neslyší. S ostatními klienty vychází dobře, je nekonfliktní, ale nechá se velmi snadno ovlivnit druhými. Nabízené aktivity se snaží plnit co nejlépe, ale její tempo je pomalé. Je vytrvalá, ale velmi nejistá, vyžaduje pochvalu a pohlazení. Stále musí být ujišťována, že pracuje dobře, jinak bývá plačtivá. Velice ráda pomáhá ostatním klientům. V sebeobsluze je samostatná, velmi dbá o svůj vzhled a úpravu oblečení.

Jarmila si z nabídky zájmových kroužků vybrala keramický kroužek sama. Ráda pracuje s modelínou, kreslí nebo vyrábí papírové koláže. V keramickém kroužku ji

nejvíce zaujaly květináče různých tvarů a velikostí. Jejím cílem je naučit se vyrábět květináče z kuliček i z plátu hlíny a následně jejich dekorování.

Eva

Diagnóza: Lehká mentální retardace, epilepsie

Věk: 20 let

Charakteristika klienta: je milá, usměvavá, přátelská, ale hodně ovlivnitelná jinými klienty. V komunikaci je velmi aktivní, což někdy působí ve skupině klientů rušivě. Snaživě plní zadané úkoly, ale je potřeba jí je vysvětlit a ukázat názorně. Potřebuje individuální vedení. Je manuálně zručná, pokud se určitá činnost opakuje, dokáže si ji zapamatovat. Při práci vyžaduje pochvalu a ujištění, že pracuje dobře, jinak začne být nejistá a přestává pracovat. V sebeobsluze je samostatná, občas potřebuje dohled při úpravě zevnějšku, mívá problémy přizpůsobit oblečení počasí.

Po seznámení se s nabídkou zájmových kroužků si Eva vybrala keramický kroužek sama. Ráda modeluje, kreslí a především si sama vytváří návrhy toho, co by chtěla v keramické dílně vyrobit. Její nápady jsou zajímavé a v keramickém kroužku je využívají i ostatní klienti. Jejím cílem je naučit se kombinovat různé techniky používané v keramice a glazování.

Lukáš

Diagnóza: Středně těžká mentální retardace

Věk: 27 let

Charakteristika klienta: je klidný, tichý, spolehlivý, spíše uzavřené povahy. Společnost ostatních klientů nevyhledává, ale rád pozoruje dění kolem sebe. V komunikaci je zdrženlivý, mluví málo a spíše šeptem, obsahová stránka řeči je chudá. Sociální kontakt navazuje hůře. Nemá rád změny, když začne s nějakou činností, nerad ji mění a chce ji dělat pořád. Důležitá je motivace k tomu, aby zkoušel i jiné věci. Potřebuje být často chválen, toho posiluje a pomáhá pracovat s větším zaujetím. V sebeobsluze je nesamostatný, potřebuje pomoc.

Lukáš si z nabídky zájmových kroužků nedokázal vybrat sám. Jeho klíčový pracovník s ním jednotlivé kroužky navštívil. Bylo mu vysvětleno a názorně ukázáno co je náplní jednotlivých kroužků. Při ukázkách ho zaujali vystavené misky zhotovené z kuliček hlíny. Mohl si sám vyzkoušet jejich výrobu. To se mu líbilo a rozhodl se pro keramiku. Jeho cílem je naučit se vyrábět misky z kuliček.

Lád'a

Diagnóza: oligofrenie, skolióza páteře, těžká obezita

Věk: 32 let

Charakteristika klienta: je pohodový, přátelský, klidný, snaží se vycházet se všemi klienty. Je hodně komunikativní, rád si povídá, a protože je velký fotbalový fanda, tématem jeho hovorů je fotbal. Nemá rád hádky mezi klienty. Má své rituály a nerad je mění. Pokud si osvojí nějakou činnost, nedá se přemluvit k jiné činnosti. Odmítá se převlékat do pracovních věcí. Při práci se často umaže a potom se lituje. Potřebuje neustále pobízet v načaté činnosti, aby ji úspěšně dokončil. Jeho pracovní tempo je pomalé. Chtěl by se naučit být více pečlivý. Nerad se učí novým věcem, protože se obává, zda to zvládne a trvá mu delší dobu, než si to zapamatuje. Když se něco nového naučí je spokojený a chválí se. V sebeobsluze je samostatný.

Po seznámení se s nabídkou zájmových kroužků si Lád'a vybral keramický kroužek, protože v něm už pracoval. Odmítá se učit novým věcem a s keramikou má tedy již zkušenosti. Jeho cílem je naučit se dobře začíšťovat a slepovat výrobky z dílců.

Mirka

Diagnóza: Středně těžká mentální retardace

Věk: 21 let

Charakteristika klienta: je klidná, trpělivá, pečlivá, spíše tichá. Před známými lidmi komunikuje, ale před cizími se stydí. Má malou šíři slovní zásoby, špatná výslovnost některých hlásek. K navázání kontaktu potřebuje delší čas. Je velmi ochotná pomoci ostatním klientům. Je snaživá, ale musí být neustále pod dohledem pracovníka. Není schopna pracovat samostatně, problémy jí dělá zapamatování si nových věcí. Nechápe dobře instrukce, špatně se orientuje v prostoru. V sebeobsluze je nesamostatná, potřebuje stálý dohled.

Po seznámení se s nabídkou zájmových kroužků byla bezradná a nedokázala si vybrat. Sama si řekla, že chce poradit od své mamky. Její klíčový pracovník kontaktoval mamku Mirky, aby jim pomohla s výběrem zájmového kroužku. Mirka v doprovodu své mamky a pracovníka navštívila některé kroužky, aby se podívala, co je jejich náplní. Nejvíce Mirku zaujaly výrobky v keramické dílně, především barevné zvonky různě zdobené. Hned si jeden nechala a řekla, že by chtěla taky takový udělat. Jejím cílem je naučit se vyrábět z plátu hlíny zvonky.

Tomáš

Diagnóza: Lehká mentální retardace, epilepsie

Věk: 22 let

Charakteristika klienta: je náladový, hlučný, někdy i vyvolává konflikty s ostatními klienty. V komunikaci používá vulgární výrazy a na napomenutí pracovníkem nereaguje. Jeho chování musí být usměrňováno. V činnosti je nesoustředěný, jeho zájmy jsou povrchní a krátkodobé. Dokáže se pro něco nadchnout, ale když se mu to nedaří, okamžitě ztrácí zájem. Vyžaduje stále pozornost pracovníka, upozorňuje na sebe. Dobře se motivuje, především finanční ocenění je pro něho motivující. Někdy bývá agresivní, ale v zápětí toho lituje. V sebeobsluze je samostatný, pouze potřebuje dohled na to, aby více dbal o svůj zevnějšek.

Pro keramickou dílnu se rozhodl sám, protože rád vymýšlí nové věci. Své nápady chce realizovat v keramice, chce vyrábět různé neobvyklé tvary, které si sám nakreslil. Jeho cílem je vyrobit osmibokou nádobu.

3.6 Výsledky a jejich interpretace

V průběhu pozorování bylo sledováno, jakým způsobem keramický kroužek může napomoci zlepšit u mentálně postižených jedinců oblast motoriky a psychické funkce – vnímání, řeč a paměť.

Na počátku každého kroužku si nejprve terapeutka s klienty krátce popovídala o tom, jak se jim daří a co během dne prožili. Potom se každého klienta zeptala, co by dnes chtěl zkusit vyrobit, zda má nějakou představu a sám si vybral, nebo zda bude potřebovat s výběrem pomoci. Po výběru následovala příprava pracoviště a potřebných pomůcek.

Motorika

Pro motorickou obratnost byla stanovena tato hodnotící stupnice:

Hodnotící stupnice:

- zvládl/a/ sám/a/
- zvládl/a/ částečně
- nezvládl/a/

Tabulka č. 5 Motorické dovednosti klientů na počátku pozorování

Jméno	Vyválení	Vyříznutí	Začištění
Jan	Nezvládl	Zvládl částečně	Zvládl částečně
Lucie	Nezvládla	Nezvládla	Zvládla částečně
Miša	Zvládla sama	Zvládla sama	Zvládla sama
Josef	Zvládl sám	Zvládl částečně	Zvládl sám
Michal	Zvládl částečně	Zvládl sám	Zvládl sám
Jana	Zvládla sama	Zvládla sama	Zvládla částečně
Martin	Zvládl sám	Zvládl sám	Zvládl částečně
Jaroslav	Zvládl částečně	Zvládl částečně	Zvládl sám
Lad'ka	Nezvládla	Zvládla částečně	Zvládla sama
Jarmila	Zvládla částečně	Zvládla sama	Zvládla sama
Eva	Zvládla sama	Zvládla sama	Zvládla sama
Lukáš	Zvládl částečně	Zvládl částečně	Nezvládl
Lád'a	Zvládl sám	Zvládl sám	Zvládl částečně
Mirka	Nezvládla	Zvládla částečně	Zvládla sama
Tomáš	Zvládl sám	Zvládl sám	Zvládl částečně

Zdroj: (vlastní výzkum)

Na počátku pozorování byly zjištěny tyto výsledky:

Vyválení – samostatně zvládlo 7 klientů, částečně zvládli 4 klienti a nezvládli 4 klienti.

Vyříznutí – samostatně zvládlo 8 klientů, částečně zvládlo 6 klientů a nezvládl 1 klient.

Začištění – samostatně zvládlo 8 klientů, částečně zvládlo 6 klientů a nezvládl 1 klient.

Na počátku pozorování si jednotliví klienti vedli takto:

Jan

Vyválení – klient nevěděl, jaké pomůcky si má připravit, po slovním navedení si připravil licí hlínu, váleček. Dále musel být slovně veden, aby si hlínu nejprve zpracoval rukama a poté mu bylo názorně předvedeno, jak má správně postupovat při vyválení rovnoměrně silného plátu. Rukama si hlínu dokázal připravit, ale vyválení pomocí válečku se mu nedařilo. Byl nervózní a po chvíli se začal vztekat a odmítl pokračovat. Bylo potřeba ho nechat uklidnit a ujistit, že se nic neděje, a příště se mu bude dařit lépe.

Vyříznutí – provedl se slovní i částečně ukázkovou pomocí. Během vyřezávání tvaru podle šablony se zastavoval, a nevěděl, jak má pokračovat dál. Nedokázal si správně přidržívat šablonu a přendávat ruku podle potřeby, řez byl pouze krátký a pak potřeboval pomoc, aby mohl pokračovat dál.

Začištění – potřeboval ukázkou i slovní pomoc. Zapomínal si namočit houbičku do vody, jeho výkon byl těžkopádný, na několika místech hranu výrobku promáčkl.

Honza byl hodně nervózní a zprvu i vzteklý. Po nezdaru nechtěl pokračovat dále, odmítal se tuto činnost naučit. Po uklidnění se k činnosti vrátil, ale byl velmi nejistý. Bylo nutné ho vhodně motivovat, chválit a ujišťovat, že se to naučí, aby měl chuť pokračovat i příště.

Lucie

Vyválení - klientka nevěděla, jaké pomůcky si má připravit. Po slovním navedení si připravila licí hlínu, váleček. Dále jí muselo být slovně i názorně předvedeno jak si má hlínu zpracovat rukama a pomocí válečku vyválet rovnoměrně silný plát. Rukama si hlínu dokázala připravit, ale vyvážení se jí nedařilo. Lucie působila nejistě, vyplašeně a začala být nervózní. Poté byla zklidněna ujištěním, že je šikovná a že se brzy tuto činnost naučí a bude sama zhotovovat výrobky z keramiky. Po chvíli byla dotázána, zda si chce znovu zkusit vyválet plát. Po přikývnutí si zkoušela práci s válečkem, ale vyválet plát se jí nepodařilo.

Vyříznutí - neprovedla ani se slovní ani ukázkovou pomocí. Zpočátku nedokázala správně uchopit nožík, správně si položit šablonu na plát a přidržívat si ji rukou. Během dalšího vysvětlování dokázala udělat pouze krátký řez, pak se zastavila, bezradně se rozhlížela a potřebovala pomoc. Byla potřeba neustále Lucii povzbuzovat a chválit, aby pokračovala dál.

Začištění - po namočení houbičky do vody si nevěděla rady, co má dělat. Potřebovala ukázkou i slovní pomoc. Její výkon byl zpočátku nejistý. Začištění provedla s pomocí pomalu a pečlivě.

Lucie byla hodně nejistá a naprosto nesamostatná. Při jednotlivých činnostech byla bezradná a potřebovala slovní i ukázkovou pomoc. Při práci s Lucií je třeba velké trpělivosti, má ráda klid a nesmí se na ni spěchat. Při dostatečné podpoře a pochvale Lucie pracuje velmi snaživě, je trpělivá a pečlivá.

Míša

Vyválení – klientka si uměla sama připravit potřebné pomůcky, přípravu licí hlíny a její vyvážení na rovnoměrně silný plát zvládla sama.

Vyříznutí – zvládla si sama přiložit šablonu, správně ji přidržel a vyříznout požadovaný tvar.

Začištění – po namočení houbičky sama velmi pečlivě začistila okraje výrobu do hladka.

Míša pracovala klidně a velmi snaživě, všechny tři úkoly provedla správně, je schopná a trpělivá.

Josef

Vyválení – klient věděl, jaké pomůcky si má připravit, rukama si zpracoval hlínu a pomocí válečku vyválel rovnoměrně silný plát.

Vyříznutí – s touto činností měl klient trochu problém. Po přiložení šablony na plát si nebyl jistý, jak má začít s vyříznutím. Potřeboval slovní pomoc i ukázkou. Dále se slovní pomocí vyřízl jednu stranu podle šablony a dál nevěděl jak pokračovat. Bylo mu vysvětleno, jak si má správně přidržovat šablonu, aby mu ve vyřezávání nepřekážela druhá ruka. Přesto byl schopen dělat jen krátké nečisté řezy. Jeho výkon byl nejistý a na slovní pomoc reagoval podrážděně.

Začištění – tuto činnost klient zvládl provést sám a správně.

Josef je hodně upovídaný a celou činnost hlasitě komentoval. Z počátku pracoval klidně a sám se nahlas chválil. Při druhé činnosti se mu již nedařilo, začal být podrážděný a nechtěl pokračovat dál. Byla potřeba neustále Josefa povzbuzovat a chválit, aby pokračoval dál. Po chvíli se uklidnil a zkusil i třetí činnost, kterou provedl sám bez pomoci.

Michal

Vyválení – klient si sám připravil pomůcky, rukama si zpracoval hlinu. Dále potřeboval slovní pomoc, jak má správně postupovat při vyválení rovnoměrně silného plátu. Michal měl málo síly a i přes pomoc se mu vyválení pomocí válečku nedařilo. Byl nervózní, smutný, že se mu vyválení nedaří.

Vyříznutí – provedl sám a správně.

Začištění - provedl sám a správně.

Michal je velmi pečlivý a snaživý, chce vždy všechno udělat na 100%. U vyválení se mu to nezdařilo, což ho velmi mrzelo. Bylo důležité ho chválit a podporovat, aby neztratil o tuto činnost zájem a měl chuť si ji příště vyzkoušet.

Jana

Vyválení – uměla si sama připravit potřebné pomůcky. Zpracování hlíny rukama a vyválení rovnoměrně silného plátu zvládla sama.

Vyříznutí – sama si uměla přiložit šablonu na plát a pomocí nožiku zvládla sama vyříznout požadovaný tvar dle šablony.

Začištění – klientka tuto činnost odbyla a její začistění hran nebylo dobré. Se slovní pomocí byla vedena jak má správně hrany začistit. Poté začistění provedla správně.

Jana je snaživá a šikovná, ale není důsledná. Často se pro něco nadchne, ale po krátké chvíli ji to přestane bavit a práci začne odbývat. To bylo i v tomto případě. První dva úkoly splnila správně, třetí již odbyla. Na upozornění se urazila a začala být plačtivá. Je třeba ji trpělivě povzbuzovat a chválit, aby načatou práci dělala správně, pečlivě a dovedla ji až do konce.

Martin

Vyválení – uměl si sám připravit pomůcky. Zpracování hlíny rukama a vyválení rovnoměrně silného plátu zvládl sám.

Vyříznutí – uměl si přiložit šablonu na plát a pomocí nožiku zvládl sám vyříznout požadovaný tvar dle šablony.

Začištění – klient potřeboval slovní pomoc, protože práci odbyl a začistění hran vyříznutého tvaru bylo nesprávné. Martin to komentoval několika vulgárními výrazy a byl našťvaný. Po napomenutí, aby se choval slušně, mu bylo ukázáno správné začistění hrany. Po ukázce Martin sám správně hrany začistil.

Martin se aktivně pustil do nových činností, ale jeho problémem je netrpělivost a není pečlivý. Práci dovede až do konce, ale kvalita jeho výtvorů není dobrá. Připomínky

k jeho práci neslušně komentuje a pouští se do hádek s ostatními. Potřebuje dohled a připomínání, aby práci dělal pečlivě. Důležitá je i pochvala a povzbuzování.

Jaroslav

Vyválení – klient nevěděl, jaké pomůcky si má připravit. Po slovním navedení si připravil licí hlínu a váleček. Dále musel být slovně veden, aby si hlínu nejprve zpracoval rukama a poté mu bylo názorně předvedeno, jak má správně postupovat při vyválení rovnoměrně silného plátu. Po názorné ukázce se mu podařilo vyválet téměř rovnoměrně silný plát.

Vyříznutí - provedl se slovní i částečně ukázkovou pomocí. Často se zastavoval a nevěděl, zda vyříznutí provádí správně. Potřeboval stále povzbuzování a ujišťování, že pracuje správně. Měl problémy s přidržováním šablony, nevěděl, jak si má správně přendávat ruku. Řez byl pouze krátký a pak potreboval pomoc, aby mohl pokračovat dál.

Začištění – po názorné ukázce provedl sám a správně.

Jaroslav byl během činností velmi nejistý a potreboval stále opakovat, co má dělat. Důležitá byla pochvala a povzbuzování, protože jinak ztrácel o činnosti zájem a přestával pracovat.

Lad'ka

Vyválení – pomůcky si připravila sama. Ke zpracování hlíny a vyválení rovnoměrně silného plátu Lad'ce chyběla síla a především zájem něco udělat.

Vyříznutí – klientka potrebovala slovní pomoc i ukázku. Poté sama zkusila vyříznout požadovaný tvar. Její počínání bylo nejisté, řez pouze krátký, často se zastavovala a potrebovala stále slovní pomoc, aby mohla pokračovat.

Začištění – po ukázce tuto činnost zvládla sama.

Lad'ka měla špatnou náladu a pracovala bez zájmu, působila znuděně. Bylo potřeba ji hodně povzbuzovat, aby si zkusila tyto činnosti. Pro další práci bude třeba trpělivosti a vhodné motivace.

Jarmila

Vyválení - uměla si sama připravit pomůcky. Po slovní pomoci a ukázce zvládla sama zpracování hlíny rukama, na vyválení rovnoměrně silného plátu nedokázala vyvinout dostatečnou sílu, její plát byl hodně nerovnoměrný, a proto potrebovala pomoc.

Vyříznutí – klientce nečinilo problém a zvládla ho sama.

Začištění – klientka zvládla sama.

Jarmila je šikovná a trpělivá. Z těchto činností jí dělalo problémy pouze vyválení plátu. Je velmi citlivá, a pokud se jí práce nedařila, byla plačtivá. Proto bylo nutné ji chválit a podporovat, aby měla chuť pokračovat dále.

Eva

Vyválení – klientka zvládla sama.

Vyříznutí – klientka zvládla sama.

Začištění – klientka zvládla sama.

Po názorné ukázce Eva zvládla všechny tři činnosti sama a správně. Je velmi zručná a snaživá.

Lukáš

Vyválení - klient nevěděl, jaké pomůcky si má připravit. Se slovní pomocí si připravil licí hlínu a váleček. Dále musel být slovně veden, aby si hlínu nejprve zpracoval rukama a poté mu bylo názorně předvedeno, jak má správně postupovat při vyválení rovnoměrně silného plátu. Po názorné ukázce a s pomocí se mu podařilo vyválet téměř rovnoměrně silný plát.

Vyříznutí – klient měl problémy se správným úchopem nožíku. Bylo mu ukázáno, jak se správně drží. Poté si přiložil šablonu na plát a zkoušel vyříznout požadovaný tvar. Jeho výkon byl nejistý, často práci přerušoval a nevěděl, jak má postupovat dál. Se slovní pomocí byl schopný vyříznout tvar dle šablony.

Začištění – potřeboval slovní pomoc i ukázku. Po namočení houbičky do vody nevěděl co má dělat dál. Bylo mu slovně pomáháno. Jeho výkon nebyl dobrý, na začištění vynaložil větší sílu a hrany zdeformoval.

Lukáš je hodně nesamostatný, nerad se učí novým věcem. Pokud se mu něco nedaří, chce to vzdát, odmítá se to naučit. Proto je důležité klienta při práci vhodně motivovat, chválit a podporovat. Je třeba ho ujišťovat, že příště to zvládne mnohem lépe.

Lád'a

Vyválení – klient zvládl sám.

Vyříznutí – klient zvládl sám.

Začištění – klient hrany začistil, ale svou práci odbyl a začištění nebylo správné. Při práci si počínal spíše těžkopádně a je třeba více pečlivosti.

Lád'a byl klidný, při práci hodně povídal a už méně se věnoval činnostem. Muselo mu být připomínáno, aby také pracoval. Během práce je třeba ho vhodně motivovat, chválit a připomínat, aby svou práci dělal pečlivě.

Mirka

Vyválení - klientka nevěděla, jaké pomůcky si má připravit. Po slovním navedení si připravila licí hlinu a váleček. Dále jí muselo být slovně i názorně předvedeno jak si má hlinu zpracovat rukama a pomocí válečku vyválet rovnoměrně silný plát. Rukama si hlinu připravila sama, ale vyválení se jí nedařilo. Mirka působila naprosto bezradně. Nejistě se rozhlížela kolem sebe a hledala pomoc. Byla ujišťována, že se brzy tuto činnost naučí, protože je šikovná. Po tomto ujištění zkoušela dál pracovat s válečkem, ale vyválet plát se jí nepodařilo.

Vyříznutí - klientka potřebovala slovní i názornou pomoc. Poté sama zkusila vyříznout požadovaný tvar. Její počínání bylo nejisté, řez pouze krátký, často se zastavovala a potřebovala stále slovní pomoc, aby mohla pokračovat. Požadovaný tvar se jí podařilo vyříznout.

Začištění – tuto činnost Mirka po názorné ukázce zvládla sama.

Mirka působila velmi nejistě. Neustále musela být povzbuzována, aby byla schopna pokračovat v činnostech. Při práci bylo třeba vhodně chválit a podporovat, aby se těšila na příště.

Tomáš

Vyválení – klient zvládl sám.

Vyříznutí – klient zvládl sám.

Začištění – klient provedl, ale začištění hran bylo nesprávné. Po upozornění odmítal tento fakt přijmout a začal se hádat. Dále reagoval několika vulgárními výrazy. O činnost ztratil zájem a nechtěl pokračovat dál. Bylo těžké ho přesvědčit, aby si činnost zkusil znovu. Nejprve mu bylo připomenuto, že první dvě činnosti provedl správně a pokud si zkusí ještě jednou začistit hrany, jistě se mu to povede. Po chvíli trucování si opět začištění vyzkoušel a jeho výsledek byl lepší.

Klient odmítal přijmout fakt, že se mu něco nepovedlo. Byl vzteklý a jeho chování muselo být usměrněno. Důležitou roli zde hrálo ujištění o jeho schopnostech, správná motivace a chvála.

Tabulka č. 6 Motorické dovednosti klientů na konci pozorování

Jméno	Vyválení	Vyříznutí	Začištění
Jan	Zvládl částečně	Zvládl částečně	Zvládl sám
Lucie	Nezvládla	Nezvládla	Zvládla sama
Miša	Zvládla sama	Zvládla sama	Zvládla sama
Josef	Zvládl sám	Zvládl částečně	Zvládl sám
Michal	Zvládl sám	Zvládl sám	Zvládl sám
Jana	Zvládla sama	Zvládla sama	Zvládla sama
Martin	Zvládl sám	Zvládl sám	Zvládl sám
Jaroslav	Zvládl sám	Zvládl částečně	Zvládl sám
Lad'ka	Zvládla částečně	Zvládla částečně	Zvládla sama
Jarmila	Zvládla sama	Zvládla sama	Zvládla sama
Eva	Zvládla sama	Zvládla sama	Zvládla sama
Lukáš	Zvládl sám	Zvládl sám	Zvládl částečně
Lád'a	Zvládl sám	Zvládl sám	Zvládl sám
Mirka	Zvládla částečně	Zvládla sama	Zvládla sama
Tomáš	Zvládl sám	Zvládl sám	Zvládl sám

Zdroj: (vlastní výzkum)

Na konci pozorování byly zjištěny tyto výsledky:

Vyválení – samostatně zvládlo 11 klientů, částečně zvládli 3 klienti a nezvládl 1 klient.

Vyříznutí – samostatně zvládlo 10 klientů, částečně zvládli 4 klienti a nezvládl 1 klient.

Začištění – samostatně zvládlo 14 klientů, částečně zvládl 1 klient a nezvládlo 0 klientů.

Ve srovnání s tabulkou č.5 došlo u klientů ke zlepšení motorických dovedností.

Na konci pozorování si jednotliví klienti vedli takto:

Jan

Klientovi trvalo poměrně dlouho, než byl alespoň částečně schopný vyválet rovnoměrně silný plát z licí hlíny. Naučil se připravit si potřebné pomůcky a rukama si zpracovat hlínu. U vyválení potřeboval ještě slovní pomoc, aby požadovaný plát byl rovnoměrně silný a i dostatečně veliký. U vyříznutí tvaru podle šablony došlo u klienta k mírnému zlepšení, jeho výkon byl jistější, ale stále byla potřeba slovní pomoc. Nejvíce se zdokonalil v začištění hran. Snaží se být pečlivý, ví, že při začišťování hran nesmí na výrobek moc tlačit, aby nepromáčkl hrany. Z počátku byl vzteklý, když se mu něco nepovedlo, nechtěl pokračovat dál a odmítal se činnost naučit. Dalo hodně práce ho přesvědčit, aby to zkoušel znovu. Při pravidelném procvičování došlo u dvou činností ke zlepšení. Bylo třeba klienta naučit větší trpělivosti a správně ho motivovat, aby měl zájem v práci pokračovat a těšil se na příště. Po necelých dvou měsících se klient v činnostech začal zlepšovat a toto zlepšení se odrazilo i na jeho chování. Přestal být vzteklý a mnohem více se těšil na práci s hlínou. Pokud tedy bude klient nadále pokračovat v procvičování, myslíme si, že se tyto činnosti naučí provádět správně.

Lucie

S klientkou bylo pravidelně procvičováno vyválení plátu z licí hlíny pomocí válečku, ale ani po třech měsících se tuto činnost nenaučila vykonávat sama. Při práci s válečkem se snažila, ale nedokázala vyvinout potřebnou sílu na vytvoření plátu. Působila bezradně, přestávala pracovat a čekala na pomoc. Během procvičování si osvojila správný úchop nožíku, což na počátku neuměla a naučila se pokládat šablonu na plát. Dokázala udělat pouze krátký řez, pak se zastavila, bezradně se rozhlížela a potřebovala pomoc. I přes slovní povzbuzování a pomoc, nedokázala sama vyříznout podle šablony požadovaný tvar. Činnost, ve které se klientka zlepšila, bylo začištění hran. Tuto činnost se naučila asi po měsíci procvičování. Klientka má smysl pro detail, je velmi pečlivá a tato činnost jí vyhovovala. Lucie je hodně nejistá a naprosto nesamostatná. Při práci je třeba velké trpělivosti a nesmí se na ni spěchat. Pokud budou s klientkou nadále procvičovány tyto činnosti, myslíme si, že dojde ke zlepšení ve výkonu těchto činností.

Míša

Klientka je velmi šikovná, pečlivá a samostatná. Všechny tři činnosti provedla samostatně a správně. Byla ochotná pomoci i ostatním klientům, kteří měli s některou činností potíže. Při delším pracovním výkonu je třeba vhodně motivovat a podporovat.

Josef

Klient již na počátku pozorování neměl problém s vyválením a začištěním. Tyto činnosti provedl sám a správně. Během doby pozorování s ním byla procvičována práce s nožikem a vyřezávání podle šablony. Jeho práce se zlepšila, přesto i po třech měsících potřeboval slovní pomoc v tom, aby provedl vyříznutí sám. Jeho řez byl krátký a nečistý. Šlo nám o to, aby se přestal u práce vztekat a naučil se být více trpělivý. Při práci hodně mluví, vše komentuje a nesoustředí se. Bylo třeba ho usměrňovat, aby pozornost věnoval práci. Důležitá byla také vhodná pochvala a motivace. V projevech chování došlo u klienta ke zlepšení. Při práci začal být klidnější, snaživější a byla na něm vidět i větší spokojenost. Klient potřebuje trpělivý přístup. Pokud s ním budou i nadále procvičovány činnosti, které mu činí potíže, myslíme si, že bude schopen si je osvojit.

Michal

Klient byl v průběhu pozorování šikovný, trpělivý a velmi důsledný. Svoji práci musel odvést na 100%. Proto se moc snažil o to, aby se naučil vyválet rovnoměrně silný plát z licí hlíny. Z počátku byl smutný a někdy i plačtivý. Pokud se mu činnost nezdařila, ztrácel o ni zájem. Bylo třeba ho hodně povzbuzovat, chválit a někdy dalo velkou práci ho přesvědčit, aby to zkusil znovu. Při pravidelném procvičování došlo u klienta ke zlepšení. Asi po dvou měsících se naučil vyválet rovnoměrně silný plát. Byla na něm vidět mnohem větší spokojenost. Měl velkou radost a byla to zároveň i motivace zkoušet další nové věci.

Jana

Klientka patří k těm šikovnějším. Její práce se však odvíjí od její nálady. První dvě činnosti zvládla na počátku pozorování sama a správně. Zachištění provedla nesprávně, protože není moc pečlivá. Bylo třeba jí vysvětlit, aby se více snažila a práci udělala správně, pečlivě a neodbývala ji. Pokud zachištění neprovedla dobře, urazila se a někdy se rozplakala. Potřebovala trpělivý přístup a bylo třeba ji vhodně povzbuzovat a chválit. Šlo nám o to, aby se naučila být pečlivější, přestala se urážet. Při pravidelném procvičování se klientka brzy naučila správně a pečlivě zachišťovat hrany, což se projevilo na jejím chování. Byla mnohem spokojenější a také ochotna pomoci ostatním klientům, kteří měli nějaké potíže. Ráda slyšela pochvalu.

Martin

Klient první dvě činnosti zvládl sám a správně již na počátku pozorování. Je šikovný, rychlý a nové činnosti mu nedělají větší problémy. Často však práci odbývá. To bylo

i v případě začištění hran. Na upozornění reaguje odmítavě, pouští se do hádek. Důležitá byla trpělivost a šlo nám o to, naučit klienta být pečlivější a trpělivější. Klientovi trvalo delší dobu, než se přesvědčil, že pokud nebude pracovat pečlivě, odrazí se to na konečné podobě výrobků. Při práci potřeboval větší dohled, povzbudit a pochválit. Během pozorování se klient začal trochu lepšit a bylo na něm vidět, že ho práce s hlínou baví. Snažil se být více pečlivý. Někdy se ale stávalo to, že pokud se mu práce nedařila podle jeho představy, začal nadávat a většinou se musel jít zklidnit do jiné místnosti. V tomto případě bude třeba velké trpělivosti naučit ho, aby dokázal kontrolovat své chování.

Jaroslav

Klientovi trvalo dlouho, než se naučil pomocí válečku vyválet rovnoměrně silný plát z licí hlíny. Když se mu to nedařilo, odmítal tuto činnost zkoušet. Dalo hodně práce ho přesvědčit, aby si to zkusil znovu. Téměř po třech měsících opakování se naučil vyválet plát z hlíny. U vyříznutí se mu nepodařilo při opakovaném procvičování samostatně vyříznout dle šablony požadovaný tvar. Jeho práce se trochu zlepšila, přesto i po třech měsících potřeboval slovní pomoc v tom, aby provedl vyříznutí sám. Měl problém správně si přidršet šablonu a přendávat ruku tak, aby mu nebránila ve vyřezávání. U klienta nám šlo o to, aby při nezdaru neztrácel o činnost zájem, byl motivovanější a měl zájem si činnosti zkoušet znovu. Po tom co se naučil samostatně vyválet plát z hlíny, byl klient mnohem spokojenější, měl radost a tato činnost ho začala velmi bavit. Dokonce začal pomáhat ostatním klientům, kteří s vyválením měli potíže. Myslíme si, že pokud bude i nadále s klientem procvičováno vyřezávání dle šablony, je schopen se tuto činnost naučit.

Lad'ka

Klientka je hodně náladová, ale pokud chce, dokáže být šikovná. Na počátku nedokázala vyválet rovnoměrně silný plát z hlíny. Trvalo jí dlouho, než se naučila vynaložit požadovanou sílu k práci s válečkem. Když se jí práce nedařila, chovala se uraženě a odmítala pokračovat dál. Byl problém ji přesvědčit, aby to nevzdávala a zkusila znovu. Při pravidelném procvičování došlo u této činnosti ke zlepšení a klientka se naučila správně vynaložit sílu a pracovat s válečkem. Přesto její výkon potřebuje ještě další procvičování, protože vyválený plát nebyl správně silný a veliký. U vyříznutí podle šablony byla stále potřeba pomoci a tuto činnost se klientka nenaučila dělat samostatně. Velký vliv na klientku měla pochvala. Během pozorování klientka začala o činnosti sama projevovat zájem. Pokud se jí výrobek povedl, byla pochválena,

což pro ni bylo velkou motivací. Začala být více aktivnější, a také došlo ke zlepšení její náladovosti.

Jarmila

Klientka se během krátké doby naučila správně vynaložit potřebnou sílu k vyvážení stejně silného plátu z hlíny. Je šikovná a ochotná pomáhat ostatním klientům. Při práci někdy působila nejistě a potřebovala povzbudit. Když se klientce něco nedařilo, byla vytrvalá a trpělivě to zkoušela dál, až to provedla správně. Velkou motivací pro ni byla pochvala a pohlazení.

Eva

Je velmi šikovná a zručná. Po vysvětlení a názorné ukázce zvládla sama všechny činnosti provést správně. Během práce však vyžaduje ujištění, že pracuje správně a také je pro ni důležitá pochvala. Klientka má nápady a sama vytváří návrhy toho, co by chtěla v keramické dílně vyrobit. Její nápady jsou zajímavé a v keramickém kroužku je využívají i ostatní klienti.

Lukáš

Klient se naučil sám vyválet rovnoměrně silný plát z hlíny. U druhé činnosti bylo třeba natrénovat správný úchop nožíku. To si klient osvojil brzy a při pravidelném procvičování se naučil sám a správně vyřezávat tvary podle šablony. U třetí činnosti mu trvalo dlouho, než zvládl kontrolovat požadovanou sílu. Šlo o to, aby při začišťování hran na ně tolik netlačil, protože potom došlo k jejich deformaci. Přesto jeho začišťování nebylo zcela správné. Hrany nebyly hladké a čisté. Během pravidelného procvičování došlo u klienta ke zlepšení tedy ve všech třech činnostech. Bylo důležité klienta správně motivovat a chválit. Neraď se učí novým věcem, a pokud se mu nedaří, přestává mít o činnost zájem. Dalo velmi práce ho přesvědčit, aby si činnost zkusil znovu. Ve chvíli, kdy se naučil vyvážení a vyříznutí, došlo u klienta ke zlepšení, což se ukázalo i na jeho projevech. Začal být mnohem spokojenější a také samostatnější, těšil se na další práci.

Lád'a

Patří k těm šikovnějším klientům. První dvě činnosti zvládl sám a správně. Problém mu činilo začišťování. Při pravidelném procvičování, bylo třeba klienta naučit větší pečlivosti. Neraď se učí novým věcem, protože se obává, zda je zvládne. Je potřeba hodně chválit a povzbuzovat, aby to zkoušel znovu. Klient je hodně upovídaný a někdy se více věnoval povídání než samotné práci. Bylo třeba mu připomínat, aby načatou práci dovedl do konce. Asi po dvou měsících došlo u klienta ke zlepšení při začišťování hran.

Naučil se začišťovat hrany správně, jeho výkon byl pečlivější. Vždy byl pochválen, což pro něj bylo velkou motivací, která mu dodávala chuť zkoušet nové věci.

Mirka

Klientka je hodně snaživá a trpělivá, přesto jí trvalo dlouho, než se naučila alespoň částečně vyválet plát z hlíny. Stále potřebovala slovní pomoc i názornou ukázkou. Po třech měsících je schopna s pomocí vyválet stejně silný plát. Musí být stále ujišťována, že pracuje správně a musí být hodně povzbuzována. Vyřiznutí se klientka naučila a je schopna samostatně vyřiznout tvar podle šablony. Klientka byla hodně nesamostatná a potřebovala individuální vedení. Při práci nám šlo o to, aby získala více jistoty a naučila být více samostatná. Ke konci pozorování se klientka začala lepšit, což bylo vidět na jejích projevech. Začala být samostatnější, např. si sama připravila pomůcky a naučila se požádat o pomoc.

Tomáš

První dvě činnosti klient zvládl sám a správně již na počátku pozorování. Je šikovný, rychlý a nové činnosti mu nedělají větší problémy. Často však práci odbývá. To bylo i v případě začištění hran. Pokud se mu něco nepovedlo, odmítl pokračovat dál a dalo velkou práci ho přesvědčit, aby to zkusil znovu. To bylo i v případě, když se rozhodl, že udělá výrobek podle svého návrhu. Nechtěl si nechat vysvětlit, že takto to vyrobit nepůjde. Stál si za svým, a když hotový výrobek neodpovídal jeho představě, byl velice vzteklý. Důležitá byla trpělivost. Šlo nám o to, aby se klient naučil být klidnější, pečlivější a trpělivější. Během pozorování u klienta došlo k mírnému zklidnění a snažil se být i více pečlivý. Důležitou roli hrálo ujištění o jeho schopnostech, správná motivace a chvála.

Vnímání

Na počátku bylo zjišťováno, zda klient umí označit tvary a velikosti např.: čtverec, obdélník, kruh, trojúhelník, malý, velký, dlouhý, krátký, kulatý, hranatý, úzký, široký..... V průběhu tří měsíců jsme klienty v keramické dílně učili určovat a poznávat tvary a velikosti pomůcek a hotových výrobků, se kterými klienti pracovali například:

Váleček – dlouhý, úzký

Miska – malá, kulatá

Kachle – úzká, hranatá

Dále bylo zjišťováno, jak se klient umí orientovat v prostoru. Jak umí používat a jak rozumí pojmům např.: vlevo, vpravo, dolů, nahoru, dopředu, dozadu..... Klient měl za úkol dát výrobek či pomůcku podle pokynů např.: dej misku nahoru, dolů, vpravo, vlevo.....

Tabulka č.7 Vnímání klientů na počátku pozorování

Jméno	Vnímání tvarů a velikosti	Prostorová orientace
Jan	Měl potíže s vnímáním	Měl potíže s orientací
Lucie	Měla potíže s vnímáním	Měla potíže s orientací
Míša	Znala tvary a velikosti	Měla potíže s orientací
Josef	Měl potíže s vnímáním	Měl potíže s orientací
Michal	Znal tvary a velikosti	Měl potíže s orientací
Jana	Měla potíže s vnímáním	Měla potíže s orientací
Martin	Znal tvary a velikosti	Uměl se orientovat
Jaroslav	Měl potíže s vnímáním	Měl potíže s orientací
Lad'ka	Měla potíže s vnímáním	Uměla se orientovat
Jarmila	Měla potíže s vnímáním	Uměla se orientovat
Eva	Znala tvary a velikosti	Uměla se orientovat
Lukáš	Měl potíže s vnímáním	Měl potíže s orientací
Lád'a	Znal tvary a velikosti	Uměl se orientovat
Mírka	Měla potíže s vnímáním	Měla potíže s orientací
Tomáš	Znal tvary a velikosti	Uměl se orientovat

Zdroj: (vlastní výzkum)

Na počátku pozorování byly zjištěny tyto výsledky:

Vnímání tvarů a velikostí – 6 klientů znalo tvary a velikosti, 9 klientů mělo potíže s vnímáním tvarů a velikostí.

Vnímání prostorové orientace – 6 klientů se umělo orientovat v prostoru, 9 klientů mělo potíže s orientací v prostoru.

Na počátku pozorování si jednotliví klienti vedli takto:

Jan

Vnímání tvarů a velikosti – při zjišťování tvarů měl klient potíže, dokázal určit pouze kruh, kulatý u ostatních nevěděl. Při zjišťování velikosti byl schopný použít pojmy malý, velký.

Vnímání prostorové orientace – neuměl správně použít pojem vpravo, vlevo, ostatní pojmy uměl použít.

Lucie

Vnímání tvarů a velikosti – klientka měla potíže, z tvarů dokázala určit kruh a při zjišťování velikosti byla schopna použít pouze pojem malý. Působila velmi bezradně a nejistě.

Vnímání prostorové orientace – pojmy vpravo a vlevo neuměla použít a z ostatních pojmů znala a uměla použít pojem dolů.

Míša

Vnímání tvarů a velikosti – klientka znala všechny tvary kromě trojúhelníku. Při zjišťování velikosti neznala pojem široký a tento pojem označovala slovem tlustý.

Vnímání prostorové orientace – pojmy vpravo a vlevo znala, ale při jejich používání si nebyla jistá a chybovala. Ostatní pojmy znala a uměla použít.

Josef

Vnímání tvarů a velikosti - při zjišťování tvarů měl klient potíže, dokázal určit kruh, kulatý, čtverec a u ostatních nevěděl. Při zjišťování velikosti uměl použít pojmy malý, velký.

Vnímání prostorové orientace – měl potíže při používání pojmů vpravo, vlevo. Z ostatních pojmů uměl použít nahoru, dolů.

Michal

Vnímání tvarů a velikosti – při zjišťování tvarů činil klientovi potíže obdélník, ostatní tvary znal. Při zjišťování velikosti neuměl použít pojem úzký.

Vnímání prostorové orientace – nebyl si zcela jistý u pojmů vpravo, vlevo a při jejichž používání chyboval, ostatní pojmy uměl použít.

Jana

Vnímání tvarů a velikosti – při zjišťování tvarů měla klientka potíže s určením obdélníku a trojúhelníku. Při zjišťování velikosti neuměla použít pojem široký, úzký.

Vnímání prostorové orientace – neuměla použít pojmy vpravo, vlevo, ostatní pojmy uměla použít správně.

Martin

Vnímání tvarů a velikosti – klient znal všechny předložené tvary, při zjišťování velikosti uměl použít všechny pojmy.

Vnímání prostorové orientace – neměl potíže s použitím pojmů vpravo, vlevo, neměl potíže ani s použitím ostatních pojmů.

Jaroslav

Vnímání tvarů a velikosti - při zjišťování tvarů měl klient potíže, dokázal určit pouze kruh, kulatý, ostatní tvary neznal. Při zjišťování velikosti byl schopný použít pojmy malý, velký, ostatní neuměl správně použít.

Vnímání prostorové orientace - neuměl správně použít pojem vpravo, vlevo, z ostatních pojmů uměl použít nahoru, dolů.

Lad'ka

Vnímání tvarů a velikosti - při zjišťování tvarů znala klientka pojmy kruh, kulatý a čtverec nahrazovala slovem kostka. Při zjišťování velikosti neuměla klientka použít pojem úzký, široký.

Vnímání prostorové orientace - pojmy vpravo a vlevo znala a uměla je použít správně. Ostatní pojmy znala a uměla použít.

Jarmila

Vnímání tvarů a velikosti – klientka neznala tvary obdélník, čtverec a trojúhelník. Při zjišťování velikosti si pletla pojmy úzký, široký.

Vnímání prostorové orientace – neuměla správně použít pojem vlevo, pojem vpravo uměla určit s nápovědou, ostatní pojmy uměla použít.

Eva

Vnímání tvarů a velikosti - klientka znala všechny předložené tvary, při zjišťování velikosti uměla použít všechny pojmy.

Vnímání prostorové orientace - neměla potíže s použitím pojmů vpravo, vlevo, neměla potíže ani s použitím ostatních pojmů.

Lukáš

Vnímání tvarů a velikosti - při zjišťování tvarů znal klient pojmy kruh, čtverec, kulatý, ostatní tvary neznal. Při zjišťování velikosti uměl použít pojem malý, velký, ostatní pojmy neuměl použít.

Vnímání prostorové orientace – neuměl použít pojmy vpravo, vlevo, z ostatních pojmů uměl použít nahoru, dolů.

Lád'a

Vnímání tvarů a velikosti – z předložených tvarů klient nedokázal určit trojúhelník, ostatní tvary znal. Při zjišťování velikosti byl schopný použít všechny pojmy.

Vnímání prostorové orientace - uměl správně použít pojem vpravo, vlevo, ostatní pojmy uměl také použít.

Mírka

Vnímání tvarů a velikosti - z předložených tvarů klientka dokázala určit pouze kruh a kulatý, ostatní tvary neznala. Při zjišťování velikosti uměla použít pojem malý.

Vnímání prostorové orientace - pojmy vpravo a vlevo neuměla použít a z ostatních pojmů znala a uměla použít pojem dolů, nahoru.

Tomáš

Vnímání tvarů a velikosti - klient znal všechny předložené tvary, při zjišťování velikosti uměl použít všechny pojmy.

Vnímání prostorové orientace – neměl potíže s použitím pojmů vpravo, vlevo, neměl potíže ani s použitím ostatních pojmů.

Tabulka č.8 Vnímání klientů na konci pozorování

Jméno	Vnímání tvarů a velikosti	Prostorová orientace
Jan	Měl stále potíže s vnímáním	Měl stále potíže s orientací
Lucie	Měla stále potíže s vnímáním	Měla stále potíže s orientací
Míša	Znala tvary a velikosti	Uměla se orientovat
Josef	Měl stále potíže s vnímáním	Měl stále potíže s orientací
Michal	Znal tvary a velikosti	Měl stále potíže s orientací

Jana	Znala tvary a velikosti	Měla stále potíže s orientací
Martin	Znal tvary a velikosti	Uměl se orientovat
Jaroslav	Měl stále potíže s vnímáním	Měl stále potíže s orientací
Lad'ka	Měla stále potíže s vnímáním	Uměla se orientovat
Jarmila	Měla stále potíže s vnímáním	Uměla se orientovat
Eva	Znala tvary a velikosti	Uměla se orientovat
Lukáš	Měl stále potíže s vnímáním	Měl stále potíže s orientací
Lád'a	Znal tvary a velikosti	Uměl se orientovat
Mirka	Měla stále potíže s vnímáním	Měla stále potíže s orientací
Tomáš	Znal tvary a velikosti	Uměl se orientovat

Zdroj: (vlastní výzkum)

Na konci pozorování byly zjištěny tyto výsledky:

Vnímání tvarů a velikostí – 7 klientů znalo tvary a velikosti, 8 klientů mělo potíže s vnímáním tvarů a velikostí.

Vnímání prostorové orientace – 7 klientů se umělo orientovat v prostoru, 8 klientů mělo potíže s orientací v prostoru.

Ve srovnání s tabulkou č.7 došlo u klientů ke zlepšení vnímání tvarů a velikostí a vnímání prostorové orientace.

Na konci pozorování si jednotliví klienti vedli takto:

Jan

Klient byl schopný z tvarů a velikosti naučit se a správně používat pojmy čtverec, hranatý, dlouhý. Z ostatních pojmů se naučil obdélník, úzký, ale neuměl je správně použít. S pojmy vpravo, vlevo měl stále potíže, přestože mu bylo vždy připomínáno, když jíš polévku, lžici držíš v pravé ruce a tam je pravá strana. Dokázal výrobek odložit nahoru, dolů, dopředu i dozadu, ale ani při pravidelném procvičování se nenaučil rozeznávat strany.

Lucie

Na počátku klientka dokázala určit pouze kruh a malý. Během procvičování se naučila a uměla správně použít pojem čtverec a velký. S pravolevou orientací měla stále potíže a nepomohlo ani připomínání, ve které ruce se drží tužka nebo lžice. Výrobek dokázala odložit dolů a nahoru. Klientka působila velmi nejistě, byla hodně nesamostatná.

Míša

Na počátku klientka neuměla správně použít pojem trojúhelník a pojem široký nahrazovala slovem tlustý. Ale po několika zopakováních a ukázkách, se naučila tyto pojmy správně používat. Výrobek dokázala odložit dolů, nahoru, dopředu, dozadu. S pravolevou orientací měla trochu potíže, občas si spletla pravou stranu s levou nebo si nebyla úplně jistá a musela si připomenout, ve které ruce drží lžici.

Josef

Klient byl schopný naučit se správně používat pojem trojúhelník. Pojem obdélník si občas spletl se čtvercem, ale po upozornění se dokázal opravit. Z velikostí znal malý, velký a během pravidelného procvičování se naučil používat pojem dlouhý. Pojem široký, úzký a krátký se naučil, ale nedokázal je správně použít. Výrobek dokázal odložit nahoru, dolů, dopředu i dozadu. S pravolevou orientací měl stále potíže. Ani po třech měsících se nenaučil správně používat vpravo a vlevo.

Michal

Klient si občas spletl pojmy obdélník a trojúhelník, ale vzápětí si dokázal uvědomit chybu a opravit se. Při pravidelném procvičování se naučil správně používat pojmy úzký a dlouhý. Výrobek dokázal odložit nahoru, dolů, dopředu, dozadu. Pojem vpravo, vlevo mu stále činil potíže. Pojmy znal, ale chyboval v jejich správném určení.

Jana

Klientka si z počátku pletla pojmy obdélník, čtverec a pojmy široký, úzký. Stačilo jí ale několikrát názorně ukázat a správně pojmenovat tyto pojmy a naučila se je používat správně. Pojem trojúhelník se naučila, ale při jeho určení občas zaváhala. Výrobek dokázala odložit nahoru, dolů, dopředu, dozadu. Pojmy vpravo a vlevo jí však činily potíže a stále v nich chybovala. Když byla dotázána kde je pravá strana, usmála se a řekla nevím. Na otázku v jaké ruce drží lžici, chvíli přemýšlela a pak zvedla pravou ruku, kterou však neuměla pojmenovat.

Martin

Klient již na počátku pozorování uměl správně pojmenovat předložené tvary a správně určit velikost. S prostorovou orientací neměl potíže. Výrobek dokázal odložit vpravo,

vlevo, nahoru, dolů, dopředu i dozadu. Během tří měsíců se ještě naučil používat pojmy před sebe a za sebe.

Jaroslav

Klient byl schopný naučit se správně používat pojmy čtverec a obdélník, ale někdy při jejich určení trochu váhal. Muselo se mu pomoci tím, že čtverec vypadá jako kostka, a poté byl schopný správně určit tvar. Pojem trojúhelník neuměl správně určit. Z velikostí znal pojmy malý, velký a během pravidelného procvičování se naučil používat pojem dlouhý a široký. Výrobek dokázal odložit nahoru, dolů, dopředu i dozadu. Pojmy vpravo, vlevo se nenaučil správně používat. Na dotaz v jaké ruce drží tužku, po chvíli váhání zvedl pravou ruku, tu ale neuměl správně pojmenovat.

Lad'ka

Klientka na počátku nahrazovala pojem čtverec slovem kostka. Při pravidelném procvičování se brzy naučila správně používat pojem čtverec. Dále se naučila správně používat pojem obdélník. Z velikostí se naučila používat pojem nízký a pojmy úzký, široký si i nadále pletla. Výrobek dokázala odložit nahoru, dolů, dopředu a dozadu. Určit pravou a levou stranu uměla.

Jarmila

Během procvičování se klientka byla schopna z tvarů naučit a správně použít pojem čtverec. Obdélník a trojúhelník uměla pojmenovat, ale neuměla správně použít. Z velikostí se naučila používat pojem krátký a široký. Výrobek dokázala odložit nahoru, dolů, dopředu, dozadu. Na počátku měla potíže s pravolevou orientací. V průběhu procvičování se naučila používat pravou a levou stranu. Přesto si při určování strany nebyla úplně jistá. Musela si pomáhat tím, že si nahlas řekla, v jaké ruce drží při jídle lžíci. Na pravou ruku si dávala náramek, jako pomůcku k určení pravé strany.

Eva

Klientka je velmi šikovná. Již na počátku pozorování neměla potíže s určováním tvarů a velikostí. Někdy se stalo, že trochu zaváhala, ale stačilo jí slovně napovědět a pak už byla schopná sama správně označit daný tvar i velikost. Výrobek dokázala odložit nahoru, dolů, dopředu, dozadu, vpravo i vlevo. Dále se v průběhu procvičování naučila správně používat pojmy před sebe, za sebe.

Lukáš

Z tvarů a velikostí byl klient schopný naučit se a správně používat pojem obdélník a vysoký. Pojmy trojúhelník, široký, úzký, nízký či krátký znal, ale neuměl je správně používat. Výrobek dokázal odložit nahoru, dolů, dopředu, dozadu. S pravolevou

orientací měl stále potíže. Nedokázal správně určit pravou a levou stranu. Nepomohlo mu ani připomínání, že lžíci nebo tužku drží v pravé ruce, a tam je tedy pravá strana. Stále si to nedokázal uvědomit a nedokázal tedy ani správně určit strany.

Lád'a

Z tvarů a velikostí klient neznal trojúhelník. Během procvičování se naučil správně určit a pojmenovat tvar trojúhelníku. Trochu potíží mu činil také pojem úzký, u kterého si nebyl zcela jistý. V průběhu procvičování se tento pojem naučil např. na struně, která je dlouhá a úzká. Výrobek dokázal odložit nahoru, dolů, dopředu, dozadu, vlevo i vpravo. Dále se naučil používat pojmy před sebe a za sebe.

Mírka

Z tvarů a velikostí byla klientka schopná naučit se a správně používat pojem čtverec, který přirovnávala ke kostičce. Naučila se i pojmy obdélník a trojúhelník, ale ty neuměla správně použít. Z velikostí se naučila správně používat pojmy dlouhý a široký. Výrobek dokázala odložit nahoru, dolů a dopředu. S pravolevou orientací měla stále potíže. Ani po třech měsících se nenaučila správně používat pojmy vpravo a vlevo.

Tomáš

Klient znal všechny předložené tvary. Při určování velikosti se občas spletl, ale vzápětí si to uvědomil a dokázal se sám opravit. Protože rád vymýšlí nové a neobvyklé tvary, naučil se používat pojmy hranol a jehlan. Výrobek dokázal odložit nahoru, dolů, dopředu, dozadu, před sebe i za sebe. S určováním pravé a levé strany neměl potíže.

Řeč

Pro pozorování bylo vybráno 15 slov, která jsou spojena s keramickou dílnou. Vybrané pomůcky, na kterých jsme si ověřovali, zda je klienti umí pojmenovat:

- lící hlína, váleček, jehla, nožík, formy, pec, šablony, štětec, šlikr, trubky, špachtle, děrovač, houbička, odřezávací struna, hřebek na dekorování.

Tabulka č.9 Znalost názvů pomůcek na počátku pozorování

Jméno	Počet slov
Jan	3 slova
Lucie	2 slova
Míša	9 slov
Josef	5 slov
Michal	6 slov
Jana	5 slov
Martin	13 slov
Jaroslav	5 slov
Lad'ka	7 slov
Jarmila	7 slov
Eva	13 slov
Lukáš	4 slova
Lád'a	10 slov
Mirka	3 slova
Tomáš	11 slov

Zdroj: (vlastní výzkum)

Na počátku pozorování byly zjištěny tyto výsledky:

Všech 15 pomůcek neuměl pojmenovat žádný klient, 2 klienti uměli pojmenovat 13 pomůcek, 1 klient uměl pojmenovat 11 pomůcek, 1 klient uměl pojmenovat 10 pomůcek, 1 klient uměl pojmenovat 9 pomůcek, 2 klienti uměli pojmenovat 7 pomůcek, 1 klient uměl pojmenovat 6 pomůcek, 3 klienti uměli pojmenovat 5 pomůcek, 1 klient uměl pojmenovat 4 pomůcky, 2 klienti uměli pojmenovat 3 pomůcky a 1 klient uměl pojmenovat 2 pomůcky.

Na počátku pozorování si jednotliví klienti vedli takto:

Jan

Klientova slovní zásoba byla chudá, dokázal pojmenovat pouze tři z patnácti vybraných pomůcek – hlína, váleček, nožík. Některé další pomůcky znal, ale neuměl je správně pojmenovat. Trvalo mu dlouho, než řekl název pomůcky, některé názvy míchal dohromady nebo je vyslovoval nesprávně.

Lucie

Klientka dokázala správně pojmenovat pouze dvě pomůcky – hlína, houbička. Působila velmi nejistě a bezradně. Když jí byly ukázány další pomůcky, které měla pojmenovat, stála, mlčela, nejistě se usmívala, potom řekla, že neví.

Míša

Klientka měla v pojmenovávání pomůcek celkem přehled. Uměla správně pojmenovat devět pomůcek – hlína, váleček, nožík, houbička, šablona, šlikr, pec, formy a jehla. Ostatní názvy si nedokázala vybavit nebo je správně přiřadit k pomůcce.

Josef

Klient je hodně komunikativní, ale nepozorný. Na počátku uměl správně pojmenovat pět pomůcek – hlína, váleček, nožík, houbička a šablona. Některé další pomůcky znal, ale neuměl je správně pojmenovat. Působil ale sebejistě, jednalo se však o pouhé strefování se. Když byl upozorněn, že nemá pravdu, začal se rozčilovat a hádat se.

Michal

Klient rád komunikuje, ale je si vědom, že při řeči zadržuje. Při tomto úkolu byl nervózní, protože je velmi důsledný, vždy musí splnit úkol na 100%. Snažili jsme se ho uklidnit ujištěním, že je šikovný a tento úkol splní dobře. Po krátké chvíli se trochu zklidnil a dokázal správně pojmenovat šest pomůcek – hlína, váleček, nožík, šablona, houbička a šlikr. Je možné, že znal i některé další názvy, ale velkou roli u něho sehrála nervozita.

Jana

Klientka je velmi šikovná, ale její slovní zásoba je chudá. Je si vědoma své vady řeči, proto se nerada verbálně vyjadřuje. Je třeba jí vhodně povzbuzovat, aby se nestyděla mluvit. Při pojmenovávání pomůcek uměla určit správný název u pěti – hlína, váleček, nožík, houbička a forma. Další pomůcky jako např. šlikr, jehla, hřeben znala, ale jejich názvy buď nedokázala sama vyslovit, nebo je hodně komolila. Bylo na ní vidět, že se stydí.

Martin

Klient má dobrou slovní zásobu. Na počátku pozorování dokázal správně pojmenovat třináct pomůcek – hlína, váleček, nožík, houbička, šablona, formy, pec, jehla, šlikr, struna, hřeben, štětec a trubky. U zbývajících dvou pomůcek si nedokázal vybavit názvy.

Jaroslav

Na počátku měl klient chudší slovní zásobu. Dlouho mu trvalo, než vyslovil některé názvy a některé komolil. Uměl správně pojmenovat pět pomůcek – hlína, váleček, nožík, pec, jehla. Znal ještě několik dalších pomůcek, ale ty nedokázal správně pojmenovat.

Lad'ka

Klientka dokázala správně pojmenovat sedm pomůcek – hlína, váleček, nožík, šablona, šlikr, houbička a pec. Vzpomněla si ještě na některé názvy, které byly zkomolené, a které neuměla správně přiřadit. Celkově působila bez zájmu a znučeně.

Jarmila

Klientka správně uměla pojmenovat sedm pomůcek – hlína, váleček, nožík, šablona, šlikr, houbička a jehla. Trvalo jí však delší dobu, než si některé názvy vybavila. Působila nejistě a po každém určení názvu pomůcky potřebovala odsouhlasení a povzbuzení, aby pokračovala dál.

Eva

Klientka je šikovná a v názvech pomůcek měla přehled. Dokázala správně pojmenovat třináct pomůcek – hlína, váleček, nožík, houbička, šablona, pec, formy, jehla, štětec, hřeben, trubky, šlikr a struna. U zbývajících dvou pomůcek si nevybavila jejich název.

Lukáš

Klientova slovní zásoba byla chudá, dokázal pojmenovat pouze čtyři z patnácti vybraných pomůcek – hlína, váleček, nožík a pec. Některé další pomůcky znal, ale neuměl je správně pojmenovat. Trvalo mu dlouho, než řekl název pomůcky, některé názvy míchal dohromady nebo je vyslovoval nesprávně. Po několika nezdarech přestal komunikovat, stál a díval se do země. Bylo třeba ho povzbudit a ujistit, že se názvy pomůcek brzy naučí.

Lád'a

Klient je veselý a hodně komunikativní. Má velkou slovní zásobu především z oblasti fotbalu, jehož je velkým fandou. Z keramické dílny uměl na počátku určit správně deset

názevů pomůcek – hlína, váleček, nožík, šlikr, pec, houbička, šablona, formy, jehla a trubky. Několik ostatních pomůcek znal, ale neuměl si vybavit jejich názvy.

Mirka

Klientka dokázala správně pojmenovat pouze tři pomůcky – hlína, váleček a houbička. Působila velmi nejistě a bezradně. Když jí byly ukázány další pomůcky, a byla dotázána, zda je zná, tak u některých kývla, pojmenovat je však neuměla. Při plnění úkolu působila nejistě, potřebovala stálou podporu a povzbuzování.

Tomáš

Klient má dobrou slovní zásobu. Na počátku pozorování dokázal správně pojmenovat jedenáct pomůcek – hlína, váleček, nožík, houbička, šablona, formy, pec, jehla, šlikr, štětec a trubky. U zbývajících pomůcek řekl, že je nezná.

Tabulka č.10 Znalost názvů pomůcek na konci pozorování

Jméno	Počet slov
Jan	5 slov
Lucie	4 slova
Míša	15 slov
Josef	9 slov
Michal	11 slov
Jana	9 slov
Martin	15 slov
Jaroslav	8 slov
Lad'ka	10 slov

Jarmila	13 slov
Eva	15 slov
Lukáš	7 slov
Lád'a	14 slov
Mirka	5 slov
Tomáš	15 slov

Zdroj: (vlastní výzkum)

Na konci pozorování byly zjištěny tyto výsledky:

Všech 15 pomůcek uměli pojmenovat 4 klienti, 1 klient uměl pojmenovat 14 pomůcek, 1 klient uměl pojmenovat 13 pomůcek, 1 klient uměl pojmenovat 11 pomůcek, 1 klient uměl pojmenovat 10 pomůcek, 2 klienti uměli pojmenovat 9 pomůcek, 1 klient uměl pojmenovat 8 pomůcek, 1 klient uměl pojmenovat 7 pomůcek, 2 klienti uměli pojmenovat 5 pomůcek a 1 klient uměl pojmenovat 4 pomůcky.

Ve srovnání s tabulkou č. 9 došlo u klientů ke zlepšení znalostí názvů pomůcek používaných v keramické dílně.

Na konci pozorování si jednotliví klienti vedli takto:

Jan

Na počátku pozorování uměl klient pojmenovat tři pomůcky a své znalosti si rozšířil o další dvě slova – šablona a šlikr. Naučil se pracovat i s několika ostatními pomůckami, ale jejich názvy si nedokázal správně zapamatovat, nebo si je pletl.

Lucie

Na počátku uměla správně pojmenovat dvě pomůcky. Během práce v keramické dílně si rozšířila svoji slovní zásobu o další dvě slova – nožík a váleček. Práce s Lucií byla složitá, protože téměř vůbec nechce komunikovat. Je velmi nesamostatná, potřebuje stálé vedení a ujišťování, že pracuje dobře.

Míša

Míša byla schopná naučit se názvy všech vybraných pomůcek a umět je správně používat. Některé názvy pomůcek jí však činily trochu potíže a při jejich určení někdy zaváhala nebo se i spletla. Vzápětí se sama uměla opravit.

Josef

Na počátku pozorování uměl klient pojmenovat pět pomůcek a své znalosti si rozšířil o další čtyři slova – šlikr, forma, jehla a pec. Některé další pomůcky znal, ale v jejich názvech stále chyboval.

Michal

Na počátku uměl klient správně pojmenovat šest pomůcek. Klient během řeči zadržává, v jeho případě hrála velkou roli nervozita. V průběhu práce v keramické dílně se klient naučil správně pojmenovat dalších pět pomůcek - pec, štětec, formy, jehla a hřeben. Klient se během práce v dílně zdokonaloval v práci, což vedlo ke snížení jeho nervozity.

Jana

Při pojmenovávání pomůcek uměla klientka určit správný název u pěti. Během práce v keramické dílně si rozšířila svoji slovní zásobu o další čtyři slova – pec, štětec, šablona a jehla. Je si vědoma své vady řeči, je jí špatně rozumět a proto se nerada verbálně vyjadřuje. Je třeba jí vhodně povzbuzovat, aby se nestyděla mluvit.

Martin

Martin se v průběhu práce v keramické dílně naučil názvy všech vybraných pomůcek a umět je správně používat.

Jaroslav

Uměl správně pojmenovat pět pomůcek. V průběhu práce v keramické dílně se klient naučil správně pojmenovat další tři pomůcky – šablona, štětec a houbička.

Lad'ka

Klientka dokázala správně pojmenovat sedm pomůcek a v průběhu práce v keramické dílně se naučila správně pojmenovat další tři pomůcky – formy, jehla a štětec. Některé další pomůcky také znala, ale v jejich názvech stále chybovala.

Jarmila

Klientka správně uměla pojmenovat sedm pomůcek a v průběhu práce v keramické dílně se naučila správně pojmenovat dalších šest pomůcek – pec, formy, štětec, hřeben, trubky a struna. Trvalo jí však dlouho, než určila název pomůcky a některé názvy občas vyslovila nesprávně. Na upozornění se uměla opravit.

Eva

Klientka má v názvech pomůcek přehled. Během práce v keramické dílně se naučila správně pojmenovat všechny předložené pomůcky.

Lukáš

Klientova slovní zásoba byla chudá, dokázal pojmenovat pouze čtyři z patnácti vybraných pomůcek. Během práce v keramické dílně byl schopný naučit se další tři názvy – houbička, jehla a šablona. Vše mu ale trvalo dlouho a často názvy pomůcek komolil a nesprávně vyslovoval.

Lád'a

Z keramické dílny uměl na počátku určit správně deset názvů pomůcek. Během práce v dílně, se naučil správně pojmenovat tyto pomůcky – hřeben, štětec, struna a děrovač. Nenaučil se pojmenovat špachtli, ta mu dělala potíže.

Mirka

Klientka dokázala správně pojmenovat pouze tři pomůcky. Během práce v dílně se naučila pojmenovat další dvě pomůcky – nožík a šablona. Některé ostatní pomůcky znala, ale neuměla je pojmenovat. Při plnění úkolu působila nejistě, potřebovala stálou podporu a povzbuzování.

Tomáš

Klient má dobrou slovní zásobu. Na počátku pozorování dokázal správně pojmenovat jedenáct pomůcek a v průběhu práce v dílně se naučil správně pojmenovat i zbývající čtyři pomůcky – hřeben, děrovač, struna a špachtle.

Paměť

Paměť byla pozorována při trénování zapamatování si pracovního postupu u konkrétního výrobku. Jednalo se o výrobu ryby z plátu licí hlíny. Bylo zjišťováno kolik pracovních kroků si je klient schopen zapamatovat. Na počátku pozorování byla klientům předvedena názorná ukázka i slovní popis postupu při výrobě ryby. Po zhlédnutí ukázky si každý klient zkusil tuto rybu vyrobit s naší pomocí. Důležité bylo, zda klient uměl říci co se má v následujícím kroku dělat. Někteří klienti měli potíže s vyválením rovnoměrně silného plátu a s vyříznutím podle šablony. Pokud tedy klient uměl říci co se má dělat, s vyválením či vyříznutím se mu pomohlo.

Pracovní postup byl rozdělen do 7 kroků:

- 1) příprava pracoviště a pomůcek (hlína, váleček, nožík, šablona)
- 2) vyválení stejně silného plátu hlíny
- 3) vykrojení tvaru ryby podle šablony
- 4) začistění pomocí mokré houbičky
- 5) vytvoření placiček z kuliček hlíny (kuličky byly předem připravené)
- 6) přilepení placiček na rybu pomocí šlikru
- 7) dokreslení oka a ploutví pomocí jehly

Tabulka č. 11 Počet pracovních kroků na počátku pozorování

Jméno	Počet pracovních kroků
Jan	1 krok
Lucie	2 kroky
Míša	4 kroky
Josef	3 kroky
Michal	3 kroky
Jana	4 kroky
Martin	5 kroků
Jaroslav	2 kroky
Lad'ka	3 kroky
Jarmila	4 kroky
Eva	7 kroků
Lukáš	1 krok
Lád'a	4 kroky
Mirka	2 kroky
Tomáš	7 kroků

Zdroj: (vlastní výzkum)

Na počátku pozorování byly zjištěny tyto výsledky:

Všech 7 pracovních kroků uměli udělat 2 klienti, 1 klient uměl udělat 5 kroků, 4 klienti uměli udělat 4 kroky, 3 klienti uměli udělat 3 kroky, 3 klienti uměli udělat 2 kroky a 2 klienti uměli udělat 1 krok.

Na počátku pozorování si jednotliví klienti vedli takto:**Jan**

Na počátku byl klient schopný ze sedmi kroků udělat správně pouze první. Se slovním navedením si dokázal připravit pomůcky. Dále zůstal bezradný, nevěděl, co má dělat, čím má začít.

Lucie

K prvnímu kroku klientka také potřebovala slovní navedení, pomůcky si připravila všechny. Na dotaz co bude dělat dál, si dala před sebe hlínu a do ruky si vzala váleček. Hlínu sama rozválet nedokázala. Po vyvážení plátu hlíny neuměla říci, co bude následovat. Byla nejistá a říkala, že neví.

Míša

Klientka byla schopna ze sedmi kroků udělat samostatně první čtyři. S dalším postupem si nevěděla rady, nevěděla, jak má pokračovat.

Josef

Na počátku klient potřeboval slovní navedení a poté byl schopný udělat samostatně první tři kroky.

Michal

První krok klient zvládl sám. U druhého kroku si dal před sebe hlínu a pomocí válečku se ji snažil vyválet, ale s touto činností se mu muselo pomoci. Sám uměl udělat ještě třetí krok a pak nevěděl, co má dělat.

Jana

Klientka z počátku potřebovala slovní navedení, aby si připravila všechny pomůcky, které byly potřeba. Dále samostatně uměla udělat první čtyři kroky. Zarazila se u kroku pátého, nevěděla, co má dělat s připravenými kuličkami a k čemu se používají.

Martin

Klient byl schopen ze sedmi kroků udělat samostatně a správně pět kroků. S šestým krokem měl potíže, neprovedl ho správně, placičky na rybu nepřilepil pomocí šlikru, ale pouze je kladl vedle sebe, což bylo špatně.

Jaroslav

Klient si se slovním navedením připravil pomůcky. Dále věděl, že musí vyválet plát z licí hlíny. Pomocí válečku se snažil, ale s vyválením mu muselo pomoci. Další krok postupu nevěděl, neuměl pokračovat dál.

Lad'ka

Klientka uměla samostatně ze sedmi kroků udělat první tři. Byla velmi nejistá a nedokázala pokračovat dál. Na naši otázku co se bude dělat dál, řekla, že neví.

Jarmila

Klientka byla schopna ze sedmi kroků udělat samostatně čtyři. S vyválením plátu z hlíny se jí muselo pomoci, protože se jí tato činnost nedařila. Věděla však, že ji má udělat. Po začištění hran ryby si nevěděla rady s připravenými kuličkami a neuměla pokračovat dál.

Eva

Klientka byla schopna udělat samostatně a správně všech sedm pracovních kroků. Trochu zaváhala u kroku pátého, ale stačilo slovní navedení a byla schopna sama pokračovat dál.

Lukáš

Klient je velmi nesamostatný a stále potřebuje dohled. Ze sedmi pracovních kroků byl schopný udělat pouze první. Uměl si připravit pomůcky, ale dál nevěděl, co má dělat. Jen stál, díval se do stolu a říkal, že neví.

Lád'a

Klient zvládl samostatně první čtyři kroky. U pátého se zarazil, protože nevěděl, co má dělat s kuličkami. Nepomohlo mu ani slovní navedení.

Mirka

Klientka ze sedmi kroků zvládla pouze první dva. Uměla si sama připravit pomůcky. Věděla, že se z hlíny má vyválet plát, ale potřebovala pomoc s vyválením. Dále nevěděla, co se má dělat, neuměla sama pokračovat.

Tomáš

Klient byl schopný udělat samostatně a správně všech sedm pracovních kroků. Trochu zaváhal u kroku pátého, ale stačilo slovní navedení a byl schopný pokračovat dál. Jeho výrobek byl udělaný správně, ale svou práci odbyl, nebyla provedena pečlivě.

Tabulka č. 12 Počet pracovních kroků na konci pozorování

Jméno	Počet pracovních kroků
Jan	2 kroky
Lucie	2 kroky
Míša	7 kroků
Josef	7 kroků
Michal	4 kroky
Jana	7 kroků
Martin	7 kroků
Jaroslav	4 kroky
Lad'ka	4 kroky
Jarmila	7 kroků
Eva	7 kroků
Lukáš	2 kroky
Lád'a	7 kroků
Mírka	4 kroky
Tomáš	7 kroků

Zdroj: (vlastní výzkum)

Na konci pozorování byly zjištěny tyto výsledky:

Všech 7 pracovních kroků umělo udělat 8 klientů, 4 klienti uměli udělat 4 kroky a 3 klienti uměli udělat 2 kroky.

Ve srovnání s tabulkou č.11 došlo u klientů ke zlepšení v počtu zapamatování pracovních kroků, které uměli udělat samostatně.

Na konci pozorování si jednotliví klienti vedli takto:

Jan

Na konci pozorování byl schopný klient udělat samostatně dva kroky. Při práci je nesamostatný a potřebuje vedení.

Lucie

Na počátku klientka byla schopna udělat ze sedmi kroků dva. Na konci pozorování klientka byla schopna udělat sama dva kroky. Co se týká počtu kroků, byla na tom stejně.

Miša

Na počátku klientka uměla udělat sama čtyři kroky. Na konci byla schopna udělat sama všech sedm kroků. Její výrobek byl provedený správně a pečlivě.

Josef

Na počátku uměl klient ze sedmi kroků udělat sám tři. Na konci byl schopen udělat samostatně všech sedm kroků. Během práce potřeboval podporu a ujištění, že postupuje správně.

Michal

Na počátku uměl klient udělat sám tři kroky. Na konci byl schopný udělat samostatně čtyři kroky. Tyto první čtyři kroky mu nedělaly potíže, ale u pátého kroku se vždy zastavil a nevěděl, co má dělat. Samostatně nedokázal dál pracovat. K pokračování potřeboval individuální vedení.

Jana

Na počátku klientka uměla udělat čtyři kroky. Na konci byla schopna samostatně udělat všech sedm kroků. Bylo však nutné dohlížet na kvalitu provedené práce. Klientka výrobek udělala správně, ale kvalita nebyla dobrá. Je třeba více pečlivosti.

Martin

Na počátku klient uměl udělat pět kroků. Na konci byl schopný udělat sedm kroků. Jeho výrobek byl udělaný správně, ale nekvalitně. U klienta je třeba dohlížet na to, aby byl více pečlivý.

Jaroslav

Na počátku klient byl schopný udělat ze sedmi kroků dva. Na konci pozorování byl schopný samostatně udělat čtyři kroky. Potíže mu činil krok pátý, tedy práce s kuličkami. Nevěděl, jak má pokračovat dál, jak si má kuličky zpracovat a nalepit na rybu. Tyto další kroky byl schopný udělat jen s pomocí.

Lad'ka

Na počátku klientka uměla samostatně ze sedmi kroků udělat první tři. Na konci zvládla samostatně udělat čtyři kroky. K dalšímu postupu potřebovala pomoc, stále se ptala, jak má pokračovat a co má dělat. Klientka pracovala bez zájmu, musela být stále povzbuzována k další aktivitě.

Jarmila

Na počátku klientka uměla ze sedmi kroků udělat čtyři. Na konci zvládla samostatně všech sedm kroků. Její výrobek byl udělaný správně a pečlivě.

Eva

Klientka je velmi šikovná. Už na počátku pozorování byla schopna samostatně udělat všech sedm kroků. Na konci pozorování udělala výrobek samostatně, správně a pečlivě.

Lukáš

Na počátku byl klient schopný udělat ze sedmi kroků jeden. Na konci pozorování byl klient schopný udělat sám dva kroky. K dalšímu postupu potřeboval individuální pomoc, i názornou ukázkou toho, co má dělat dál.

Lád'a

Na počátku klient zvládl udělat samostatně první čtyři kroky. Během pozorování se naučil samostatně udělat celý výrobek, zvládl tedy všech sedm kroků. Na konci pozorování byl jeho výrobek provedený správně a pečlivě.

Mirka

Klientka ze sedmi kroků na počátku zvládla pouze první dva. Na konci pozorování byla schopna sama udělat čtyři kroky. S pátým krokem si samostatně nevěděla rady. Neuměla správně použít připravené kuličky a potřebovala slovní vedení a názornou ukázkou. Poté byla schopna výrobek dokončit.

Tomáš

Klient byl schopný již na počátku udělat samostatně a správně všech sedm pracovních kroků. Během pozorování byl veden k tomu, aby svou práci neodbýval a prováděl ji pečlivěji. Toho bylo na konci pozorování dosaženo a klient se snažil být při práci pečlivý.

3.7 Shrnutí výsledků praktické části

V této kapitole budou shrnuty výsledky z praktické části, které byly zjištěny sledováním klientů domova Tereza, během jejich působení v keramickém zájmovém kroužku.

Pozorování klientů trvalo tři měsíce a bylo zaměřeno na činnosti v keramickém kroužku. Kroužek navštěvovalo 15 klientů, kteří byli rozděleni na dvě skupiny. Na počátku byl stanovený předpoklad, že volnočasové aktivity, v tomto případě aktivity v keramickém kroužku, přispívají k rozvoji osobnosti jedinců s mentální retardací.

Pro pozorování byla stanovena tato kritéria: motorika, vnímání, řeč a paměť. Na základě těchto kritérií byly stanoveny dílčí předpoklady, které měly být v rámci pozorování potvrzeny či vyvráceny.

Motorika

U klientů byly pozorovány motorické projevy u tří zvolených dovedností - vyválení rovnoměrně silného plátu z licí hlíny, vyříznutí tvaru podle šablony a začištění hran výrobku. Cílem průzkumu bylo zjistit, zda klienti, kteří tyto dovednosti na počátku průzkumu neovládali, nebo s nimi měli potíže, jsou schopni dosáhnout zlepšení.

Z 15 sledovaných klientů zvládli 2 klienti tyto dovednosti již na počátku sledování udělat správně. 13 klientů mělo s některou z těchto tří dovedností potíže. V průběhu tří měsíců byly tyto dovednosti s klienty pravidelně procvičovány a na konci sledování došlo u 9 klientů ke zlepšení v jedné činnosti, u 2 klientů ke zlepšení ve dvou činnostech, u 1 klienta ke zlepšení ve třech činnostech a u 1 klienta nedošlo k výraznějšímu zlepšení.

Tabulka č. 13 Motorické projevy klientů

Zlepšení	v žádné dovednosti	v jedné dovednosti	ve dvou dovednostech	ve třech dovednostech
Počet klientů	1	9	2	1

Zdroj: (vlastní výzkum)

Na počátku byl stanoven dílčí předpoklad P1, že u klientů při pravidelném procvičování dojde ke zlepšení v oblasti motorických projevů. Tímto byl předpoklad potvrzen.

Vnímání

U klientů bylo pozorováno vnímání tvarů a velikostí. Bylo sledováno, zda jsou klienti schopni pojmenovat a správně určit tvar a velikost pomůcek a hotových výrobků. Cílem průzkumu bylo zjistit, který z tvarů bude činit klientům největší potíže a zda je možné, aby při pravidelném procvičování a používání došlo k zapamatování tohoto tvarů. Na počátku sledování bylo u vybraného vzorku zjištěno, že největší potíže mají klienti s pojmem trojúhelník.

Z 15 sledovaných klientů zvládli 4 klienti správně určit pojem trojúhelník již na počátku sledování. 11 klientů mělo s určením tohoto pojmu potíže. Po třech měsících pravidelného procvičování se 3 klienti naučili správně určovat pojem trojúhelník. 8 klientů se tento pojem nenaučilo správně určovat.

Tabulka č. 14 Určení pojmu trojúhelník

Pojem trojúhelník	Znali na počátku	Naučili se	Nenaučili se
Počet klientů	4	3	8

Zdroj: (vlastní výzkum)

U vnímání prostoru bylo pozorováno, jak se klienti v daném prostoru orientují a jak jsou schopni používat pojmy spojené s prostorovou orientací. Naším cílem bylo zjistit, který z pojmů bude činit klientům největší potíže a zda je možné, aby při pravidelném procvičování a používání došlo k jejich zapamatování. Na počátku sledování bylo u vybraného vzorku zjištěno, že největší potíže mají klienti s pravolevou orientací. Pojmy vpravo a vlevo jim dělaly největší potíže.

Z 15 sledovaných klientů umělo 5 klientů správně určit pojmy vpravo a vlevo již na počátku sledování. 10 klientů mělo s určením těchto pojmů potíže. Po třech měsících pravidelného procvičování se 2 klienti naučili správně určovat pojmy vpravo, vlevo. 8 klientů se tyto pojmy nenaučilo správně určovat.

Tabulka č. 15 Pravolevá orientace

Pojem vpravo, vlevo	Znali na počátku	Naučili se	Nenaučili se
Počet klientů	5	2	8

Zdroj: (vlastní výzkum)

Na počátku byl stanoven dílčí předpoklad P2, že klientům bude činit největší potíže určení pojmu trojúhelník a pravolevá orientace. Tímto byl předpoklad potvrzen.

Řeč

U řeči bylo pozorováno, jakou slovní zásobu mají klienti, zda znají slova spojená s keramickou dílnou. Cílem průzkumu bylo zjistit, zda jsou schopni osvojit si nové pojmy a o kolik slov jsou si schopni jednotliví klienti rozšířit svou slovní zásobu. Bylo vybráno 15 pomůcek, které se používají v keramické dílně a na nich bylo ověřováno, zda je klienti umí pojmenovat a zda jsou schopni se je naučit správně pojmenovat.

Z 15 sledovaných klientů si při pravidelném procvičování a používání názvů pomůcek 2 klienti rozšířili svoji slovní zásobu o 6 slov, 1 klient o 5 slov, 4 klienti o 4 slova, 3 klienti o 3 slova a 5 klientů o 2 slova.

Tabulka č. 16 Rozšíření slovní zásoby

Počet slov	o 2 slova	o 3 slova	o 4 slova	o 5 slov	o 6 slov
Počet klientů	5	3	4	1	2

Zdroj: (vlastní výzkum)

Na počátku byl stanoven dílčí předpoklad P3, že klienti jsou schopni rozšířit si svou slovní zásobu o nové pojmy. Tímto byl předpoklad potvrzen.

Paměť

Paměť byla sledována na trénování a zapamatování si pracovního postupu při výrobě nového výrobku, který byl rozdělený do sedmi na sebe navazujících kroků. Cílem průzkumu bylo zjistit, o kolik pracovních kroků jsou si schopni jednotliví klienti rozšířit svou paměť.

Z 15 sledovaných klientů byli 2 klienti schopni zhotovit výrobek správně již na počátku pozorování. Při pravidelném procvičování došlo u 4 klientů ke zlepšení o 1 pracovní krok, 3 klienti se zlepšili o 2 pracovní kroky, 4 klienti se zlepšili o 3 pracovní kroky, 1 klient se zlepšil o 4 pracovní kroky a u 1 klienta nedošlo k žádnému zlepšení.

Tabulka č. 17 Zapamatování pracovního postupu

Zlepšení	žádné	o 1 krok	o 2 kroky	o 3 kroky	o 4 kroky
Počet klientů	1	4	3	4	1

Zdroj: (vlastní výzkum)

Na počátku byl stanoven dílčí předpoklad P4, že klienti jsou schopni dosáhnout zlepšení v zapamatování pracovního postupu u konkrétního výrobku. Tímto byl předpoklad potvrzen.

Během pravidelného sledování byly u klientů postřehnuty další příznivé změny v následujících oblastech:

Komunikační dovednosti - u klientů docházelo během sledování ke snaze o větší zapojení se do dění ve skupině, zajímali se o činnosti v kroužku, možnost sdělit svá přání a potřeby je motivovalo ke slovnímu projevu, začali mezi sebou více komunikovat.

Pozornost – u klientů došlo ke zlepšení koncentrace pozornosti na určitou činnost, dokázali se více soustředit, při práci byli více trpěliví, svou práci se snažili odvést pečlivěji, byli ohleduplnější k ostatním.

Sebeobsluha – klienti byli vedeni k tomu, aby udržovali na pracovišti čistotu a pořádek, během sledování u nich docházelo ke snaze mít kolem sebe pořádek, naučili se připravit si potřebné pomůcky, po práci uložit vše na své místo, uklidit si pracoviště, před

příchodem do keramického kroužku se převléknout do pracovního oděvu, někteří klienti začali více dbát na úpravu svého zevnějšku.

Řeč – klienti byli vedeni k tomu, aby se naučili ovládat sílu hlasu, aby se nepřekřikovali a nepoužívali vulgární výrazy, došlo k obohacení slovní zásoby, učili se komentovat dějové posloupnosti, s klienty byli vedeny spontánní a jednoduché tématické rozhovory.

Motorika – u klientů došlo ke zlepšení jemné i hrubé motoriky, během sledování se za pomoci hlíny trénovalo cvičení dlaní, prstů obou rukou, úchop do dvou prstů, do celé dlaně, tvoření špetky.

Nálada - někteří klienti byli z počátku znuděni a bez zájmu o jakoukoliv činnost, u některých převládala špatná nálada. V průběhu sledování začalo docházet ke změnám nálady v pozitivním slova smyslu. Klienti se chovali klidněji, zajímali se o nové věci, zapojovali se do hovorů s ostatními, rádi pomohli, byli usměvaví. Jak bylo možné pozorovat, tato dobrá nálada u nich přetrvávala i po odchodu z kroužku, což bylo vnímáno jako velmi příznivá změna.

Výzkumem bylo prokázáno, že práce s hlínou má jednoznačně kladný vliv na osoby s mentálním postižením. Klienti jsou klidnější, trpělivější, rozvíjí se jim fantazie, prostorové vnímání, řeč, paměť či jemná motorika. Rozvíjí se jim sebevědomí, pocit užitečnosti, a to díky tomu, že je jim umožněno zapojit se do tvůrčí práce a něco nového vytvořit. Často se v rámci vztahů ve skupině dostávají klienti do situací, se kterými si jen těžko mohou poradit pomocí doposud používaných stereotypů. Je důležité povzbuzovat je k tomu, aby hledali nové způsoby svého projevu. Často se pak stane, že klient objeví i takové schopnosti, kterých si nebyl vědom.

Jak tedy vyplývá z provedeného pozorování, u každého klienta došlo ke zlepšení, u některého k výraznějšímu, u některého k méně výraznějšímu. Vše je v závislosti k jejich možnostem nadání, ale i k rozumovým schopnostem, volným vlastnostem (nedostatek zájmu, koncentrace pozornosti), vůlí a vytrvalostí při práci.

Na závěr pozorování lze uvést, že volnočasové aktivity, v tomto případě keramický kroužek, přispívají k rozvoji osobnosti jedinců s mentální retardací.

Ze studia spisové dokumentace byly získány potřebné informace, které sloužily k vytvoření kazuistik u vybraných klientů. Součástí spisové dokumentace jsou informace o výběru pracovní a volnočasové aktivity. Jak vyplývá z uvedených

kasuistik, každý klient je nejprve seznámen s nabídkou volnočasových aktivit a poté má možnost rozhodnout se, který kroužek chce navštěvovat.

U klientů, kteří si nedokáží vybrat z předložené nabídky zájmových kroužků, se nejprve klíčový pracovník zajímá o to, co se jim líbí, co je baví, co rádi dělají, zda by si chtěli vyzkoušet něco nového. Klienti mají také možnost navštívit jednotlivé kroužky se svým klíčovým pracovníkem, který jim vysvětlí co je náplní daného kroužku, mají možnost vidět názornou ukázkou nebo si činnost zkusit. Na základě této zkušenosti se většinou dokáží sami rozhodnout, který kroužek budou navštěvovat.

U klientů, kteří se nedokáží rozhodnout ani po seznámení se s jednotlivými nabídkami svým klíčovým pracovníkem, jsou požádáni rodiče, aby s výběrem pomohli. Někteří klienti se cítí být klidnější a mají větší pocit jistoty v přítomnosti někoho blízkého např. matky. Tato přítomnost rodiče může klientovi pomoci rozhodnout se pro některý ze zájmových kroužků. Pokud se klient nedokáže rozhodnout ani v přítomnosti rodičů, ti po poradě s klíčovým pracovníkem, vyberou kroužek, který by měl co nejvíce odpovídat klientovým zálibám a dovednostem, aby je dále mohl rozvíjet.

Z 15 sledovaných klientů se 8 klientů při výběru kroužku, umělo rozhodnout samostatně, 5 klientů navštívilo jednotlivé kroužky s klíčovým pracovníkem a po seznámení se s náplní kroužků, si sami vybrali, který chtějí navštěvovat, 2 klienti k výběru potřebovali pomoc rodičů.

Tabulka č. 18 Výběr kroužku

Výběr kroužku	samostatně	s klíčovým prac.	s rodiči
Počet klientů	8	5	2

Zdroj: (vlastní výzkum)

Jak vyplývá ze spisové dokumentace klientů, je ze strany vedení domova Tereza vždy respektováno přání klienta a právo osobního rozhodnutí při výběru volnočasové aktivity, což potvrzuje předpoklad, že klienti daného zařízení mají právo osobní volby při výběru volnočasové aktivity, což přispívá k jejich samostatnosti.

4 Závěr

Výzkumem bylo zjištěno, že pravidelná zájmová činnost v keramickém kroužku pomohla v rozvoji osobnosti mentálně postižených jedinců. Zároveň byl splněn cíl bakalářské práce v tom, že u klientů došlo ke změně psychických funkcí – vnímání, řeči, paměti, a také i fyzických funkcí jako je motorická obratnost. U každého sledovaného klienta došlo ke změně. Vzhledem k jeho rozumovým schopnostem, ale i možnostem nadání, v některé oblasti více a v některé méně.

Aktivity spojené s keramickým kroužkem mají významný vliv na osobnost člověka s postižením. Dochází k pozitivním změnám, klienti jsou ohleduplnější, ochotnější, tolerantnější, získávají pozitivní pracovní návyky, ale napomáhají také k rozvoji mezilidských vztahů. V podstatě můžeme říci, že každá aktivita, které se člověk s mentálním postižením věnuje má svůj význam, protože napomáhá člověku především svůj volný čas prožít smysluplným způsobem a ne jen přežít.

Za velmi důležitou považujeme individuální péči, která musí být poskytnuta každému klientovi, a která zahrnuje trpělivost ze strany pracovníků. Důležitá je také pochvala a vhodná motivace, která klienta vybízí k další aktivitě, což napomáhá k jeho rozvoji. Při práci s mentálně postiženými klienty bylo třeba dovednosti získané v keramickém kroužku neustále opakovat, protože jinak je velmi rychle zapomínají. Důležité bylo hodnocení klientů, které fungovalo jako odměna, ale i jako určité měřítko vynaloženého úsilí. Bez hodnocení či pochvaly někteří klienti ztráceli zájem o činnosti v kroužku.

Na závěr je třeba podotknout, že především praktická část bakalářské práce byla pro nás velmi poučná. Už samotná práce s klienty s mentálním postižením je velmi poučná, a to především v tom smyslu, že si člověk ve společnosti těchto lidí uvědomí, jak nicotné jsou jeho vlastní problémy, a že svět očima lidí s mentálním postižením může být mnohem veselejší, upřímnější, než jak ho vnímáme my.

5 Návrh opatření

Za velký přínos praktické části bakalářské práce lze považovat ověření, že pravidelnou činností v keramickém kroužku je možné u mentálně postižených jedinců rozvinout mnoho schopností jak z fyzické oblasti jako je motorická dovednost, tak i psychické oblasti jako je vnímání, řeč či paměť.

Problémem, se kterým se vedení domova Tereza potýká, jsou malé prostory keramické dílny. Tyto malé prostory momentálně znemožňují rozšíření nabídky činností v daném kroužku. Pracovníci keramického kroužku by klientům chtěli nabídnout něco nového, co si ještě neměli možnost zkusit, a co by je mohlo ještě více obohatit. Rádi by vyzkoušeli např. práci s hrnčířským kruhem nebo by měli zájem zkusit modelovat pomocí jiné techniky, než se kterou dosud pracovali. Tyto malé prostory však omezují kapacitu kroužku, přestože ze strany klientů je o keramiku velký zájem, ale prostory jsou bohužel malé a nedostačující.

Vedení domova již několik let usiluje o získání další budovy, ve které by mělo být zřízeno chráněné bydlení a tím by vznikly i nové prostory pro dílny, které slouží jak k pracovním činnostem, tak v odpoledních hodinách k volnočasovým aktivitám klientů. Tato realizace je však závislá na finančních možnostech, které jsou v současné době velmi omezené. To znamená, že i samotné rozšíření prostorů pro keramickou dílnu je zatím otázka budoucnosti.

Jak vyplynulo z našeho výzkumu, aktivity spojené s keramickým kroužkem mají významný vliv na osobnost člověka s mentálním postižením. Je třeba zdůraznit, že na tuto smysluplnou činnost by se měly najít vždy dostatečné finanční prostředky, aby mohlo dojít k vybudování vyhovujících prostorů a tím i k rozšíření nabídky zájmového kroužku. Proto si myslíme, že by tento druh zájmové činnosti měl být velmi propagován a ekonomicky podporován.

6 Seznam použitých zdrojů

BAZALOVÁ, B. Psychopedie. In PIPEKOVÁ, J.(ed.). *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 2., rozšířené a přepracované vydání. Brno: Paido, 2006. 404 s. ISBN 80-7315-120-0.

HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. 1. vydání. Praha: Portál, 2004. 176 s. ISBN 80-7178-927-5.

JEBAVÁ, J. *Arteterapie*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1997. 95 s. ISBN 80-7184-394-6.

KRAUS, B. - POLÁČKOVÁ, V. et al. *Člověk-Prostředí-Výchova*. 1. vydání. Brno: Paido, 2001. 199 s. ISBN 80-7315-004-2.

NĚMEC, J. a kol. *Kapitoly ze speciální pedagogiky a pedagogiky volného času*. 1. vydání. Brno: Paido, 2002. 119 s. ISBN 80-7315-012-3.

PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času*. 3., aktualizované vydání. Praha: Portál, 2002. 231 s. ISBN 80-7178-711-6.

PIPEKOVÁ, J. Pedagogika osob s mentálním postižením-psychopedie. In VÍTKOVÁ, M. (ed.). *Integrativní speciální pedagogika-integrace školní a sociální*. 2. rozšířené a přepracované vydání. Brno: Paido, 2004. 463 s. ISBN 80-7315-071-9.

PRŮCHA, J. - WALTEROVÁ, E. - MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 3., rozš. a aktualiz. vydání. Praha: Portál, 2001. 328 s. ISBN 80-7178-579-2.

RUBINŠTEJNOVÁ, S. J. *Psychologie mentálně zaostalého žáka*. 3. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n.p., 1986. 224 s.

SLOWÍK, J. *Speciální pedagogika*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing, a.s.: 2007. 160 s. ISBN 978-80-247-1733-3.

ŠICKOVÁ-FABRICI, J. Modelovanie z hlíny v arteterapii. In *Současná arteterapie v České republice a v zahraničí I. díl*. 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2000. 200 s. ISBN 80-7290-004-8.

ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*. 2. vydání. Praha: Portál, 2008. 176 s. ISBN 978-80-7367-408-3.

ŠICKOVÁ, J. Arteterapia. In MÜLLER, O. *Terapie ve speciální pedagogice*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. 295 s. ISBN 80-244-1075-3.

ŠVARCOVÁ, I. *Komplexní systém vzdělávání dětí, mládeže a dospělých s těžším mentálním postižením*. 1. vydání. Praha: SEPTIMA, 1994. 64 s. ISBN 80-85801-27-2.

ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace*. 3. aktualit. a přeprac. vydání. Praha: Portál, 2006. 200 s. ISBN 80-7367-060-7.

VALENTA, M., - MÜLLER, V. *Psychopedie*. 2. vydání. Praha: Parta, s.r.o., 2004. 443 s. ISBN 80-7320-063-5.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. rozš. a přeprac. vydání. Praha: Portál, 2004. 872 s. ISBN 80-7178-802-3.

Internetové zdroje:

MARKOVÁ, K.- KRUMPL, L.- JONÁŠ, M. *Rodina, škola, volný čas a integrace mladých lidí s tělesným postižením* [online]. 1. vydání. Praha: Občanské sdružení Užitečný život, 2000. 51 s. [cit. 24.08.2010]. Dostupné z internetu: <<http://www.uzitecny-zivot.cz/dokumenty/pruvodce.pdf>>

Mentální retardace (F70-F79) - *Poruchy duševní a poruchy chování (F00-F99)*. [online].[cit.10.08.2010]. Dostupné z internetu: <<http://www.uzis.cz/cz/mkn/F70-F79.html>>.